

KUL
TUR
ARV

Vejledning om beskyttede sten- og jorddiger

Kulturministeriet
Kulturarvsstyrelsen
Juni 2009

KULTURARVSSTYRELSEN

Vejledning om beskyttede sten- og jorddiger

Kulturministeriet, Kulturarvsstyrelsen 2009

Redaktion:

Jette Bang

Grafisk tilrettelæggelse:

BJØRNBØL Grafisk design / Line Bjørnbøl

Forsidefoto:

Landsbyen Vesterbølles diger mellem græsgangene på Holmen ved Lerkenfeldt Å. Nordjylland.

Foto: Torben Dehn

Illustrationer:

Freerk Oldenburger efter Susanne Andersen 2001

Tryk:

Green Graphic

Oplag: 500 ex.

ISBN: 978-87-91298-34-9

Udgivet af:

Kulturarvsstyrelsen

H.C. Andersens Boulevard 2

1553 København V

Tlf. nr.: 33 74 51 00

E-mail: post@kulturarv.dk

Internetversionen kan ses på Kulturarvsstyrelsens hjemmeside: www.kulturarv.dk

Vejledning om beskyttede sten- og jorddiger

Indhold

1.	Indledning	5
2.	Digernes historie	7
2.1.	Digernes historiske udvikling og funktion	7
	Fællesskabets diger	7
	Udskiftningstidens diger	8
	Udskiftningsform og hegnsstruktur	8
2.2.	Hvor gamle er digerne?	11
2.3.	Forskellige digetyper	13
	Stendiger	13
	Diger af græs og lyngtørv	13
	Jordvolde	14
	Tangdiger	14
	Diger med grøfter	15
2.4.	Beplantning på diger	15
2.5.	Digerne som de ser ud i dag	16
3.	Beskyttelse efter en konkret udpegning af diger i en kommune (digebekendtgørelsens § 2)	18
3.1.	Baggrund for ordningen	18
3.2.	Den konkrete udpegning giver mindre ændringer	19
3.3.	Processen med at udpege sten- og jorddiger konkret	19
3.4.	Registrering før endelig udpegning	20
	Nyttige kort	20
3.5.	Hvilke diger bør inddrages eller udtages af beskyttelsen efter en samlet vurdering?	20
	Kulturhistoriske kriterier	21
	Biologiske kriterier	23
	Landskabelige kriterier	25
3.6.	Forslagets indhold (digebekendtgørelsens § 3)	26
	Offentliggørelse af forslag	26
	Indsigelsesfrist	26
3.7.	Kommunalbestyrelsens beslutning efter indsigelsesfristens udløb (digebekendtgørelsens § 4)	26
3.8.	Kulturarvsstyrelsens godkendelse (digebekendtgørelsens § 4)	26
3.9.	Underretning om kommunalbestyrelsens endelige udpegning (digebekendtgørelsens § 5)	27
3.10.	Klage over den endelige beslutning (digebekendtgørelsens § 6)	27
3.11.	Retsvirkning af konkret udpegning af diger	27
4.	Sten- og jorddiger er beskyttede (museumslovens § 29 a)	28
4.1.	Sten- og jorddiger i lovens forstand. Definition af sten- og jorddiger	28
4.2.	Digerne må ikke ændres (museumslovens § 29 a)	28

5.	Hvilke diger er beskyttede?	29
5.1.	Generelt beskyttede diger (digebekendtgørelsens § 1)	29
	Stendiger	29
	Offentligt ejede diger	29
	Diger på eller ved beskyttede naturtyper	30
	Diger på 4cm kort	30
5.2.	Diger, der ikke er generelt beskyttede (digebekendtgørelsens § 1)	31
	Diger i byzone og sommerhusområde	31
	Diger omkring kirkegårde	31
	Havediger	32
	Diger langs vandløb	32
	Diger til kystbeskyttelse	32
	Diger, der beskytter mod sand- eller snefygning	32
5.3.	Den vejledende registrering (digebekendtgørelsens § 1)	33
5.4.	Beskyttelse af sten- og jorddiger efter kommunens konkrete udpegning (digebekendtgørelsens § 2)	33
6.	Sten- og jorddiger, der er beskyttede efter andre bestemmelser	34
6.1.	Diger beskyttet som fortidsminder (museumslovens § 29 e)	34
6.2.	Diger beskyttet efter kirkelovgivningen	35
6.3.	Diger på naturfredede arealer	35
6.4.	Forhold til anden lovgivning i øvrigt	35
	Fredningsdeklarationer	35
	Naturbeskyttelse	35
	Indvinding af råstoffer	35
	Kommunale planer	35
7.	Afgørelser om digebeskyttelse (museumslovens § 29 j, stk. 2, jf. § 29 a)	36
7.1.	Administration af dispensationsbeføjelsen	36
7.2.	Tilladelse til at ændre diger	37
	Retningslinjer for dispensation	37
	Dispensationer kan gives på vilkår	40
	Uudnyttede tilladelser bortfalder	41
7.3.	Dispensation, hvor der er foretaget en konkret udpegning efter bekendtgørelsens § 2	41
7.4.	Dispensation indenfor internationale naturbeskyttelsesområder og i forhold til yngle- og rasteområder for visse arter (digebekendtgørelsens § 7)	42
8.	Afgørelser skal begrundes	43
8.1.	Digernes kulturhistoriske betydning	43
	Digerne skildrer Danmarks administrative forhold fra jernalder til nyere tid	43
	Digerne fortæller ejendoms historie	43
	Digerne viser tidlige tiders arealudnyttelse	44
	Diger viser egnsforskelle både i struktur og byggematerialer	44

8.2. Digernes biologiske betydning	45
Digernes funktion som levested for planter	45
Digernes funktion som levested for dyr	46
Diger som ledelinjer i landskabet	47
8.3. Digernes landskabelige betydning	48
Diger former og præger et landskab	48
Diger forankrer egnskarakteristik	48
9. Underretning og offentliggørelse af afgørelser (digebekendtgørelsens §§ 9 – 10)	50
9.1. Kommunalbestyrelsen skal underrette om afgørelser (digebekendtgørelsens § 9)	50
9.2. Offentliggørelse af kommunalbestyrelsens afgørelser (digebekendtgørelsens § 10)	50
10. Klage over afgørelser (museumslovens § 29 t - v)	51
11. Domstolsprøvelse af afgørelser (museumslovens § 29 x)	52
12. Kommunens oplysningspligt om sten- og jorddiger (digebekendtgørelsens § 8)	52
13. Nyttig viden og inspiration	53
Bilag 1. Eksempler på udskiftningsformer	55
Bilag 2. Eksempler på inddragelse eller udtagning ved en konkret udpegning	56
Bilag 3. Bekendtgørelse om beskyttede sten- og jorddiger og lignende	57
Bilag 4. Museumslovens kapital 8 a.	60

1. Indledning

Sten- og jorddiger er ældre tiders hegning og markering af skel og ejendom i landskabet. De er beskyttede, fordi de vidner om Danmarks administrative inddeling og landbrugets historie, om driften i marken, beskatnings- og ejerforhold. Digerne er også vigtige levesteder og spredningsveje for dyr og planter og bidrager til et afvekslende landskab.

Vi skal passe på vores diger, fordi de fortæller Danmarks historie gennem 2000 år. Hvis vi kigger godt efter, kan vi i digerne og de mønstre de danner, læse om det danske kulturlandskabs udvikling. Jo dybere vi trænger ind i landskabet og det mønster som digerne danner, jo dybere kan vi se ind i historien.

Det, der springer i øjnene først, er de yngste strukturer, de yngste lag i historien. Lange lige linjer af diger i store rektangler, der afgrænser landejendomme og deres marker. Det er diger opført omkring år 1800 i tilknytning til den store landbrugsreform, udskiftningen af landsbyjorden. De fleste bønder flyttede gården ud fra landsbyen til den jord de fik tildelt for at mere effektivt kunne dyrke den. Til de yngre lag hører også de fleste diger omkring skovene. På kongelig forordning plantedes mange nye skove i begyndelsen af 1800-tallet.

Læg mærke til om der er diger, der krummer eller på anden måde er uregelmæssige. Måske afgrænser de gårdens område (toften) mod nabogården og landsbygaden, eller kanter markvejene ud til engene eller står i skellet mellem den gødskede, gamle indmark og udmarken, det gamle overdrev. Nu er vi tilbage i tiden før udskiftningen, hvor man i fællesskab dyrkede jorden, der tilhørte landsbyen, og landsbyens dyr græssede sammen på overdrevet. Tofternes størrelser og landsbyens hegning kan mange steder føres tilbage til 1000-tallet.

Ser vi et markant, måske endda stenbygget dige, kan det være skellet til herregården og dens marker - en middelalderstruktur, som fortæller om da herremanden flyttede ud fra landsbyen. Hovedgårdene begyndte at udskifte sin jord fra landsbyernes fællesjord sidst i 1400-tallet.

Bevæger vi os ud til skellet til nabosognet, er vi helt tilbage i den tidligste kristne tid, i slutningen af det første årtusinde e.kr., hvorefter vikingerne og deres efterkommere inddelte landet i sogne. Sognediget blev ofte højere, fordi det var en vigtig administrativ grænse.

Et endnu ældre, administrativt og markant dige kan vi finde der hvor landsbyernes marker grænser op til hinanden, i ejerlavsgården. Det snor og bugter sig gennem landskabet, yderst på overdrevet, igennem skoven eller engene. Herude er vi ved en grænse, der kan være fastlagt allerede i tidlig jernalder. Selve landsbyen flyttede rundt indenfor dens eje mange århundreder endnu, for bedre at udnytte jordens næringsindhold til dyrkning.

Administrative grænser, som sogne- og herredsgrænser og deres diger bevarer også endnu ældre grænser fra den gang Danmark var et stammesamfund. De kan nogle steder opleves som forsvarsvolde, egentlige fortidsminder, f.eks. på tværs af den jyske "hærvej".

Det danske landskab er en åben historiebog. Her er skitseret nogle afsnit; om ejerlavsdigerne, sognedigerne, herregårdsdigerne, fællesskabets diger og udskiftningens diger, som nogle af de vigtigste. Men der er mange flere derude, hvis man "læser" landskabet og kigger godt efter.

Diger er igennem de sidste 100 år blevet sløjfet og ødelagt i stort omfang. En undersøgelse fra starten af 1980'erne i 5 områder i Østdanmark viste, at 70 % af de diger, som var vist på generalstabens kort fra 1884, var forsvundet i 1981. Det bekræftede, at digerne hastigt er fjernet i takt med udviklingen i landbruget og nyere tids byudvikling. Hvis denne tendens fortsætter, vil de fleste diger snart være væk.

Sten- og jorddiger blev derfor generelt beskyttet ved naturbeskyttelsesloven i 1992 (dåværende lovs § 4). Disse bestemmelser blev den 1. oktober 2004 flyttet over i museumslovens kap. 8 a. I bekendtgørelsen om beskyttede sten- og jorddiger fremgår, hvilke sten- og jorddiger der er omfattet af den generelle beskyttelse. Den fastsætter også regler for kommunalbestyrelsens administration af beskyttelsesordningen.

Denne vejledning er tænkt som et arbejdsredskab for kommunernes, museernes og Kulturarvsstyrelsens opgaver ifølge museumslovens regler om sten- og jorddiger. Den indeholder også retningslinjer for kommunernes endelige udpegning af beskyttede diger efter bekendtgørelse nr. 1511 af 14. dec. 2006 om beskyttede sten- og jorddiger og lignende - også kaldt digebekendtgørelsen. Vejledningen er en omarbejdet udgave og delvis nyskrivning af den tidligere vejledning om sten- og jorddiger fra 2001, som blev skrevet i samarbejde mellem land- og skovbrugets organisationer, Danmarks Naturfredningsforening, den daværende Amtsrådsforening og Skov- og Naturstyrelsen.¹

Vejledningen kan bruges som et opslagsværk. Nogle oplysninger vil derfor forekomme flere gange. Lovens og digebekendtgørelsens paragraffer står i tilknytning til de forskellige overskrifter og deres underinddelinger.

- Kapitel 2 beskriver de forskellige digetyper, deres funktioner og alder, samt fremtræden i dag.
- Kapitel 3 indeholder en vejledning til, hvordan en kommune konkret udpeger diger til beskyttelse efter en samlet vurdering.
- Kapitel 4 til 6 definerer, hvilke diger der er beskyttet, og hvad det indebærer.
- Kapitel 7 behandler mulighederne for dispensation.
- Kapitel 8 handler om digernes betydning. Kapitlet knytter sig til kapitlet om dispensation, da der her er hjælp at hente mht. begrundelser for afgørelser.
- Kapitel 9, 10 og 11 beskriver, hvordan man underretter om, offentliggør og klager over en afgørelse samt bringer en afgørelse for domstolene.
- Kapitel 12 handler om kommunernes oplysningspligt om sten- og jorddiger.

Kommunalbestyrelserne overtog dispensationsbeføjelsen i forhold til beskyttede sten- og jorddiger fra amterne, da kommunalreformen trådte i kraft 1. januar 2007. Samtidig blev tilsynet med sten- og jorddiger flyttet fra amtsrådet til kulturministeren. Retningslinjer for tilsynet med sten- og jorddiger findes i Vejledning om tilsyn med fortidsminder og sten- og jorddiger, Kulturarvsstyrelsen 2007.

Kommunalbestyrelsen har mulighed for at præcisere den vejledende udpegning ved konkret at udpege de sten- og jorddiger, der skal være beskyttet. Det skal ske efter en faglig vurdering af alle diger i kommunen. Hensigten er at skabe klarhed over, hvilke diger som er endeligt beskyttet. Det vil også forenkle myndighedernes administration.

¹ Vejledning om beskyttede sten- og jorddiger, redaktion Susanne Andersen og Pernille Månsson, Skov- og Naturstyrelsen, maj 2001. Tine Nielsen Skaftø, Skov- og Naturstyrelsen, har udarbejdet afsnit om digernes biologiske betydning.

2. Digernes historie

Over hele Danmark ligger et net af diger. Digerne afspejler skiftende tiders administrative grænser, ejerforhold og landbrugets driftsform helt tilbage fra jernalderen. Et meget kompliceret net, med små og store masker, rektangulære og uregelmæssige former, indeni hinanden og krydsende hinanden, af forskellig længde, højde og drøjde. Ser man nærmere på mønstret, viser det sig, at der er en overordnet sammenhæng og forskellige funktioner. Variationerne afspejler de forskellige tiders lag af inddelinger eller afgrænsninger, og viser ofte strukturer genbrugt gennem historien.

Hvorfor byggede man diger, hvornår og hvordan blev de bygget, og ikke mindst hvordan ser de ud i dag efter flere 100 år? Svarene på disse spørgsmål er vigtig viden, når der skal træffes afgørelser, skrives begrundelser, plejes, udføres tilsyn, svares på spørgsmål i den daglige sagsbehandling. Også nødvendig når der skal laves en egentlig registrering, for at den generelle beskyttelse kan erstattes af en samlet vurdering i kommunen (læs herom i kap. 3).

2.1. Digernes historiske udvikling og funktion

Fællesskabets diger

Før udskiftningen af den fælles jord omkring 1800, dyrkede bønderne markerne i fællesskab, og dyrene gik sammen på overdrevet. Det var nødvendigt at hegne områder, hvor man ikke ønskede kreaturer, i realiteten alle de områder, hvor der blev dyrket afgrøder af forskellig slags, eller hvor der af andre grunde skulle være "fred". Der var derfor sat sten- eller jorddiger eller andre former for hegn omkring f.eks. agerløkker eller andre private enemærker, omkring engene af hensyn til høet og om visse skove (landsbyens skovhave og herregårdens enemærke) af hensyn til den naturlige opvækst. Hegnene omkring agerjor-

Diget omkring præstegårdshaven i Svenstrup er også et gadedige, der afgrænser toften mod gaden. Djursland.

Foto: Jette Bang, Kulturarvsstyrelsen.

den i byens vange var ofte i de ældste tider af grene eller ris, da de skulle være lette at fjerne ved græsning. I landsbyen hegnede beboerne haverne og tofterne (gårdparcellerne), som var den enkelte gårds særjord. Her var der generelt tale om at hegne dyrene *ude*. Endelig var hegn nødvendige om græsningsmarker, forter (landsbyens gade og plads), fægyder (drivveje) ud til græsningsarealer eller andre områder, hvor det gjaldt om at hegne dyrene *inde*.

I de vestlige og nordlige dele af landet fandtes et mere fleksibelt system af åbne marker uden (vange-) hegn imellem. Men også her var de permanente græsningsarealer hegned fra den dyrkede jord, ligesom hø-enge, haver, tofter og lignende var indhegnede. Der kunne være lange forløb af hegnede drivveje til at lede dyrene ud i de store, fælles græsningsarealer. Og der var større indhegninger til forskellige formål, som f.eks til samling af dyr.

Stendige i skoven omkring den gamle dyrehave på Skjoldenæsholm, Ringsted.

Foto: Susanne Andersen.

Samtidig med at hegningen organiserede udnyttelsen af forskellige områder, kunne den opfylde andre formål. Skellene kunne også markere grænser mellem arealer med forskellige ejerforhold. Ejerjerlavsdiget blev sat omkring landsbyens fælles jord og markerede skellet til andre landsbyer/ejerlav, foruden at det holdt dyrene adskilte. Skellene viste skattemæssig status (hovedgårdsdige) og også administrative tilhørsforhold (sogne- og herredsdiger).

Mange af disse skel var sat som sten- og jorddiger.

I det vestlige Jylland kunne høje diger i øvrigt give læ. Ved kysterne kunne digerne mellem strandeng og ager – som egentlig var anlagt som hegn – også hindre evt. sommerhøjvande i at gå op over dyrket mark.

Langs især de større veje, alfar-, hær- eller studevejene, var der behov for diger til at afgrænse vejens område. De forhindrede samtidig de rejsende i at køre eller ride nye spor ud i det tilgrænsende dyrkede areal, når de gamle blev ufarbare.

Udskiftningstidens diger

De første udskiftningsdiger blev sat, da hovedgårdene udskiftede deres jorder fra landsbyerne fra sidst i 1400-tallet og frem. Det var ofte statelige diger, gerne sat i sten, hvis der var adgang til det.

Dette system af hegn ændrede sig ved den egentlige udskiftning i årtierne omkring 1800. Den enkelte gård fik sine jorder samlet under ét hegn, evt. med underinddeling i forskellige marker, i stedet for små marker (agre – uden hegn) mange forskellige steder i de åbne vange og ret til græsning i skov og overdrev. Dvs. at arealerne omfordeltes inden for det enkelte ejerlavs grænser, men uden for selve landsbyen med dens haver og tofter. Den nye fordeling markerede man med nye hegn. Gamle hegn, f. eks. mellem vangene eller mellem eng og ager, ager og evt. indhegnet skov eller ager og overdrev, kunne genbruges i det omfang, det var hensigtsmæssigt. Den nye ordning havde bl.a. som formål, at enhver kunne og skulle holde sine husdyr på sin egen jord - i hvert fald indtil høst og før forårssåningen.

Stort set alle disse nye hegn var sten- og jorddiger.

Udskiftningsform og hegnstruktur

Udskiftningen skete på mange forskellige måder i de forskellige landsbyer/ejerlav.

Valget af udskiftningsform afhang af en række personer og faktorer, i store dele af landet af godsejerens, men også af bøndernes ønsker, af tidspunktet for udskiftningen og af terrænet og arealtypernes fordeling inden for ejerlavets grænser. Disse forskelligheder kan stadig

Et gammelt vej-dige.
Ved Helagermosegård
på Fyn.

Foto: Fyns Amt.

Vinkel bys jorder blev udskiftet i 1791. De fleste gårde blev liggende i landsbyen. Her ses en enkelt udflyttergård i baggrunden og diger i skellene mellem gårdenes jorder i forgrunden.

Foto: Kurt Nielsen, Det Regionale Faglige Kulturmiljøråd, Viborg.

opleves i landskabet som mere eller mindre regelmæssige stjerne-, blok- eller kamudskiftninger eller kombinationer af disse. (Se også kort, kap. 3.5 og bilag 1).

I de vestlige og nordlige dele af landet kom landskabet ved udskiftningen i højere grad til at ligne de østlige dele med hegn/diger omkring de enkelte gårdes jorder. Men digestrukturerne viser ofte, at udgangspunktet var et andet end i Østdanmark. I de områder, som var præget af spredtliggende enestegårde, er det særlig tydeligt. En del af udskiftningstidens diger viser altså også her tilbage på ejendoms- og driftsforhold, der ligger forud for udskiftningen.

Generalstabskortet fra sidst i 1800'erne viser, at der har været flere diger syd for byen, som har afgrænset den enkelte ejendoms jord. Næsten alle gårde lå i en række langs bygaden. Jorden kunne derfor deles i lange stykker bag gårdene, en så kaldt "kam" udskiftning.

© Kort- og Matrikelstyrelsen.

Spredt gårdbebyggelse nordøst for Skjern i Vestjylland. Klok-mose blev blokudskiftet i 1800. Flere diger blev senere bygget i de nye skel.

© Kort- og matrikelstyrelsen.

Allested by har nok den flotteste stjerneudskiftning på Fyn.

Foto: Fyns Amt

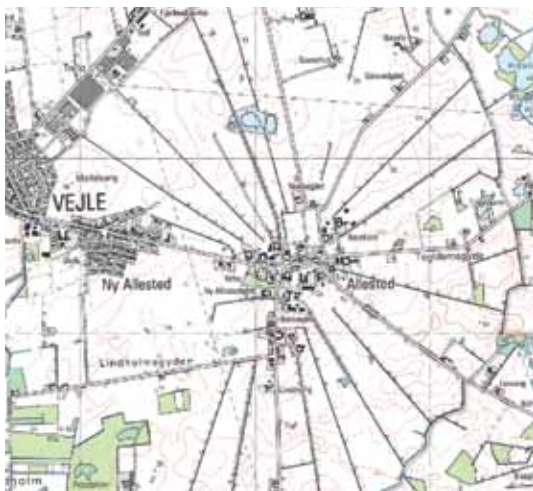

Ny Allested voksede op omkring jernbanen i begyndelsen af 1900-tallet og brød stjernemønstret. Allested har stadig et velbevaret vejnet og hegns- og toftestruktur. Den ældste tofte viser at landsbyen har ligget her før år 1000.

©Kort- og Matrikelstyrelsen.

Kun 2 af byens 26 gårde flyttede ud ved udskiftningen i 1799, senere efterfulgt af tre andre gårde. Generalstabskortet viser udskiftningsbilledet ca. 100 år senere.

©Kort- og Matrikelstyrelsen.

Et sognedige af betydelig alder snor sig gennem landskabet. Tissø ved Kalundborg.

Foto: Anders Fischer.

2.2. Hvor gamle er digerne?

Kun meget få diger kan dateres præcist. Mange kan dog dateres omtrentligt ud fra deres beliggenhed, udseende, tidligere funktion o. lign. I mange tilfælde er det kun muligt at nå frem til en relativ datering – at nogle diger er ældre eller yngre end andre i en given struktur. Det vides ikke nøjagtigt, hvornår et dige blev bygget, efter at et skel blev fastlagt. Mange diger erstatter tidligere former for hegning. Diger eller rester af diger, der er kommet frem ved arkæologiske undersøgelser af veldaterede bebyggelsestyper, kan dog som regel dateres ret nøje.

Fra udgravninger af bopladser og landsbyer fra jernalder, vikingetid og middelalder kendes mange spor af hegn mellem huse og tofter, ofte i form af grøfter, som formentlig har været suppleret med et dige. Også undersøgelser af nedlagte, middelalderlige kirkegårde har givet tilsvarende spor af indhegning med dige og grøft. Ingen af disse udgravede digespor var synlige over jorden ved undersøgelsen, men i mange eksisterende landsbyer, som har rødder tilbage til middelalderen/sen vikingetid, vil hegn og diger mellem gårde og haver kunne følges tilbage til landsbyens første tid på stedet.

Gamle diger – bugtede linjer

Skel, der afgrænser byens marker fra overdrevet, og yderst byens ejerlavsskel, var også grænse for dyrene, der græssede i de fælles yderområder. Disse skel og skel, der markerer det kirkelige tilhørsforhold, sogneskel, kan stamme fra landsbyens ældste tid på stedet. De fleste landsbyer blev grundlagt i 1000 – 1100-tallet. Ejerlavsskel har, især i tæt bebyggede egne, deres oprindelse helt tilbage i ældre jernalder. Mange sogneopdelinger (omkr. 960 – 1125) er uændret siden middelalderen. Diger i samme skel kan derfor have en betragtelig alder, men kan også være kommet til senere. Der var også diger omkring købstæders markjorder.

Andre af de ældre diger fra før udskiftningen, som ikke kan dateres nøjere end til perioden ca. 1400- ca. 1780, er de ovenfor nævnte vangediger og andre diger, der kunne genbruges i udskiftningstidens nye struktur. Eller også faldt de helt uden for denne og ligger i skov eller hede, som ikke siden har været under plov.

Generelt kan det siges om disse meget gamle diger, at de er uregelmæssige i deres forløb, helt ulig udskiftningstidens snorlige diger. Det gælder også for en del af de diger, som f. eks. afgrænser de enkelte landsbyejerlav fra hinanden, og for diger, som har afgrænset

permanente græsningsarealer fra agerjorden. Det er ikke overraskende, at bugtede diger tilhører perioderne før udskiftningen, da den ældre struktur i ejerlavet var udformet efter terræn- og jordbundsforhold, mens de nye strukturer kun tog hensyn til disse faktorer i meget begrænset omfang.

Hovedgårdsdiger

Allerede i slutningen af 1400-årene begyndte udskiftningen af hovedgårde fra landsbyernes fællesskab. Dette krævede diger både i de nye ejendomsskel og mellem de enkelte dyrkningsenheder. Disse (herregårds-) diger markerer også skellet mellem den dengang skattefri hovedgårdsjord og skattepligtig bondejord, et skel, der var vigtigt at markere. Digerne er op-

ført over en lang periode, almindeligvis frem til midten af 1800-årene.

Nye diger - rette linjer

De fleste af digerne i landskabet er fra tiden omkring og efter udskiftningen i slutningen af 1700-tallet og i begyndelsen af 1800-tallet. De kan generelt genkendes ved deres rette linjer og ved, at de afgrænser udskiftede og ofte udflyttede gårdes jorder, eller danner hegn mellem marker med forskellige afgrøder eller om skove og plantager. Udskiftningstidspunktet kendes som regel helt præcist for de enkelte landsbyer (kan ses i TRAP Danmark, 5. udgave), og de fleste af digerne er anlagt i forbindelse med eller ganske kort efter udskiftningen.

Hovedgårdsdige mellem Randrup Gods og Vinkel bymark. Midtjylland.

Foto: Kurt Nielsen, Det Regionale Faglige Kulturmiljøråd, Viborg.

Et dige fra udskiftningstiden markerer skellet mellem to ejendomme i Resen ved Struer.

Foto: Jette Bang, Kulturarvsstyrelsen.

Skovdiger

Indhegning af skove kendes allerede fra 1500-årene. Men med en række undtagelser er skovdigerne generelt først fra begyndelsen af 1800-årene, efter at Fredskovforordningen kom i 1805. Nu skulle opvæksten beskyttes og digerne hegne dyrene ude.

Det gamle skovdige omkring Stendal Plantage ligger i dag inde i plantagen. Markante diger inde i skove viser ofte at skoven er udvidet.

Foto: Hans Kruse, Det Regionale Faglige Kulturmiljøråd, Viborg.

2.3. Forskellige digetyper

Digerne kunne opføres på forskellige måder og af forskellige materialer. I perioden omkring landboreformerne i de sidste årtier af 1700-årene udkom en række skrifter for landmænd med anvisninger bl.a. på, hvordan de anlagde nye, varige hegn. Disse anvisninger er formentlig blevet fulgt i vidt omfang, især på de større gårde. I 1794 kom en kongelig forordning om hegn og markfred. Den såkaldte hegnsforskrift angav en række specificerede krav til hegn, for at de kunne godkendes som lovlige. Digerne fra denne periode – og det er langt de fleste – kendes derfor godt i deres oprindelige udformning. Byggemåden adskilte sig dog næppe stort fra den, der blev brugt i tiden før udskiftningen.

Landbolitteraturen anbefaler i slutningen af 1700-årene mindstehøjder for forskellige digetyper, og hegnsforskriften fra 1794 angiver mindstemålene for lovlige hegn. De ligger mellem 1,10 og 1,60 m, højest, hvis de ikke er ledsaget af grøfter, som skulle være næsten lige så dybe. På hovedgårdsjord skulle digerne være ca. 15 cm højere.

Stendiger

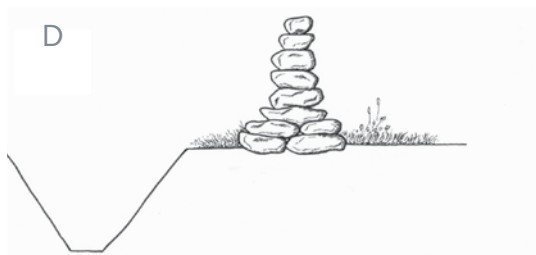
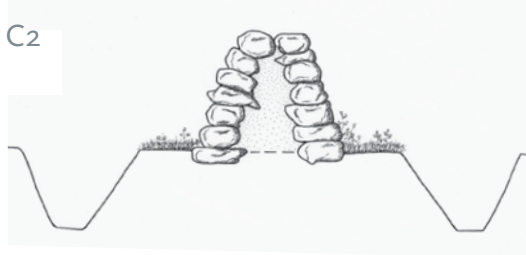
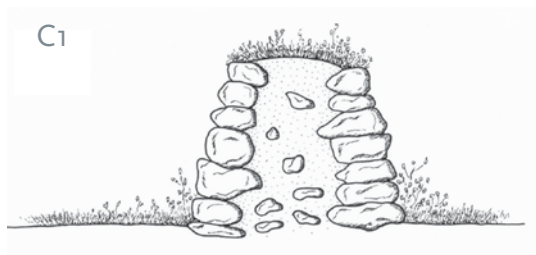
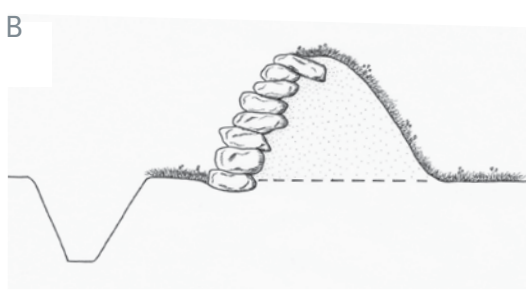
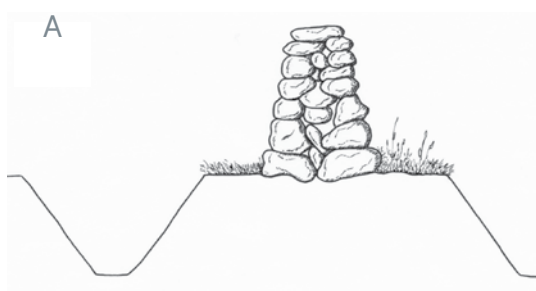
Stendigerne var mest effektive, men også arbejdskrævende og derfor dyre at anlægge. I egne med stenede jorder kunne dog rydning af marker og hegning ske i en arbejdsgang. Stendiger kunne være opført som:

- dobbelte stengærder (A),
- enkelte stengærder med bagvold af jord (B),
- dobbelte stengærder med kerne af grus, jord eller småsten (C) eller som
- smallere ”kniplingsgærder” af opstablede sten på et bredere fundament (D).

Diger af græs og lyngtørv

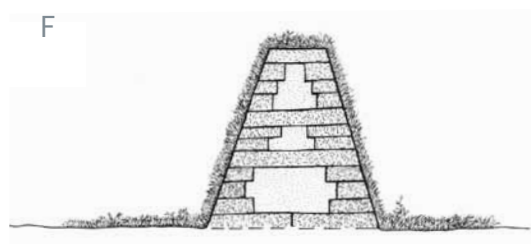
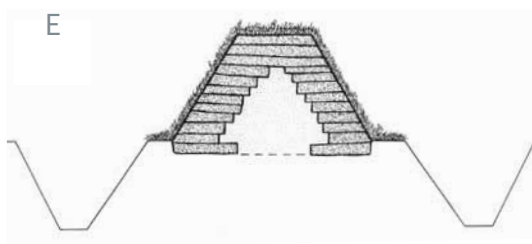
Næsten lige så effektive og varige som stendiger var diger af græs- og lyngtørv (E, F).

De kunne være af forskellig bredde alt efter tørvens type og kvalitet og hegnets formål. De mest solide græstørvsdiger var bygget op af rektangulært udskårne græstørv lagt med græsfladen nedad i regelmæssige skifter og med tværgående tørvebaner med mellemrum til at binde diget sammen. Kernen bestod af

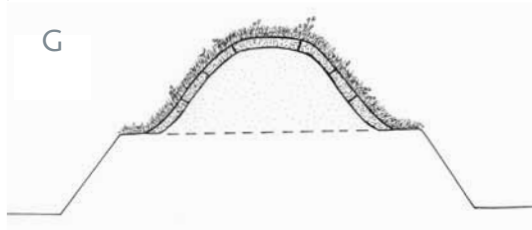

Tværsnit af forskellige digetyper med sten

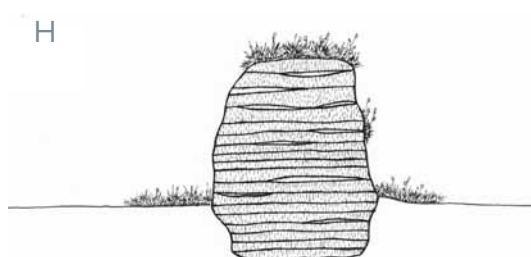
Diger af græs- og lyngtørv

Jordvold

Tangdige

jord fra den grøft eller de grøfter, som næsten altid var en uadskillelig del af et dige. Kortere, tykkere tørv kunne også lægges på siden med græsfladen udad og jord i midten. Den slags diger var dog mindre holdbare.

Endelig kunne tynde tørv lægges som yderside på en jordvold (G).

Jordvolde

Almindelige jordvolde kunne også [til nød]

bruges, men da altid med grøft på den ene eller begge sider. Jordvolde krævede årlig vedligeholdelse og oprensning af grøfterne, da vejr og vind medførte erosion af siderne.

Tangdiger

Ved kysterne, mellem strandeng og ager, var det almindeligt at opføre diger af tang eller ålegræs med mellemliggende lag af grus til at give diget fasthed (H). Tangdiger kunne evt. stå på en sokkel af kampesten.

Ejerlavsdiget ved
Harrishøj, Guldbjerg
Sogn på Nordfyn.

Foto: Sune Hougesen Watkins

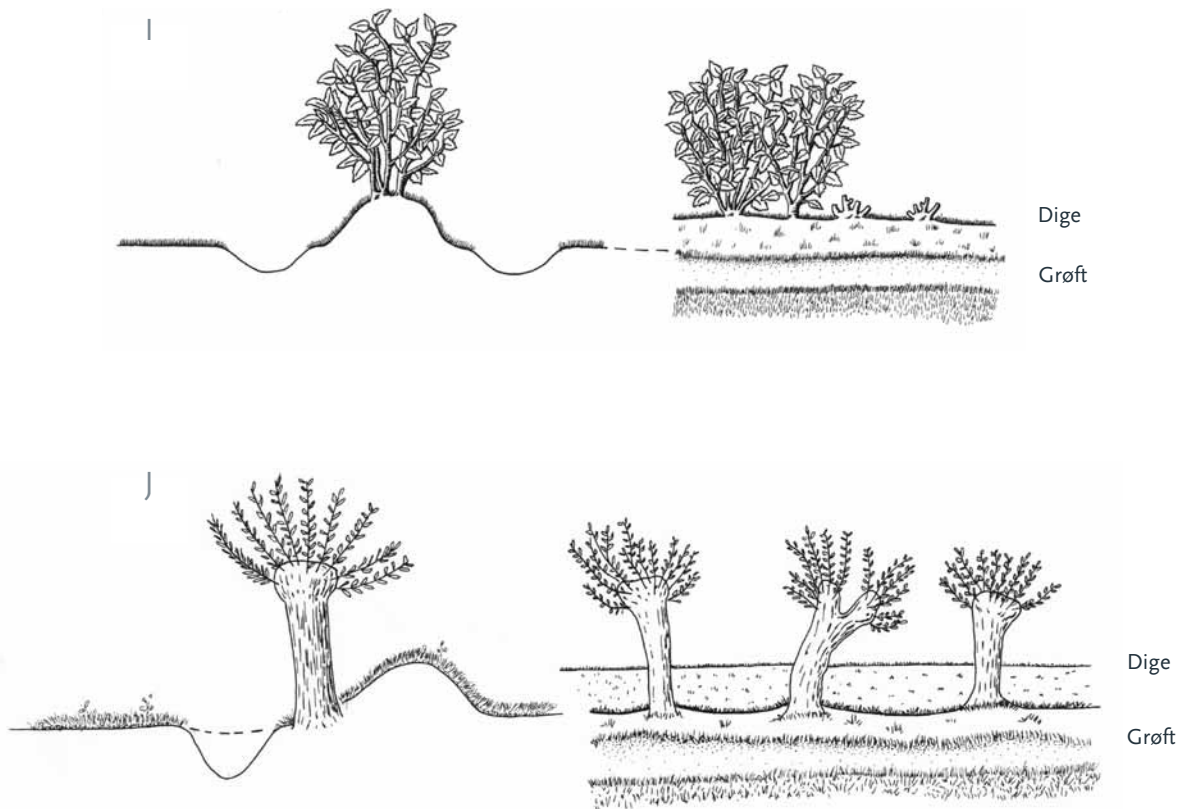
Diger med grøfter

Alle typer af diger kunne have grøft på den ene eller begge sider. Man byggede jorddiger ved at grave grøften og sætte jorden op som dige i en arbejdsgang. Grøfterne var næsten lige så dybe som diget var højt, og de udgjorde tilsammen en effektiv barriere. Kombinationen grøft - dige dannede hegningen.

2.4. Beplantning på diger

Især på jordvoldene, men også på græstørvs- og stendiger, kunne der plantes levende hegn. I nogle egne blev jordvoldene anlagt

ganske lave, fordi de skulle plantes til med det samme. Andre steder kom hegnsplantningen først til efter nogle år, måske fordi det var arbejdskrævende at vedligeholde de høje diger efter en årrække. På eller ved de lave volde plantede man f. eks. pil, poppel eller hassel (I, J), som kunne stævnes eller stynes (afskæres lavt eller højt) til gærdselsmateriale. Der kunne også plantes stikkende buske som tjørn, som med regelmæssig sammenfletning og tilbageskæring efterhånden dannede et uigennemtrængeligt, levende hegn. Beplantningen var forskellig fra egn til egn. På Sydfyn brugte man f.eks. syren.

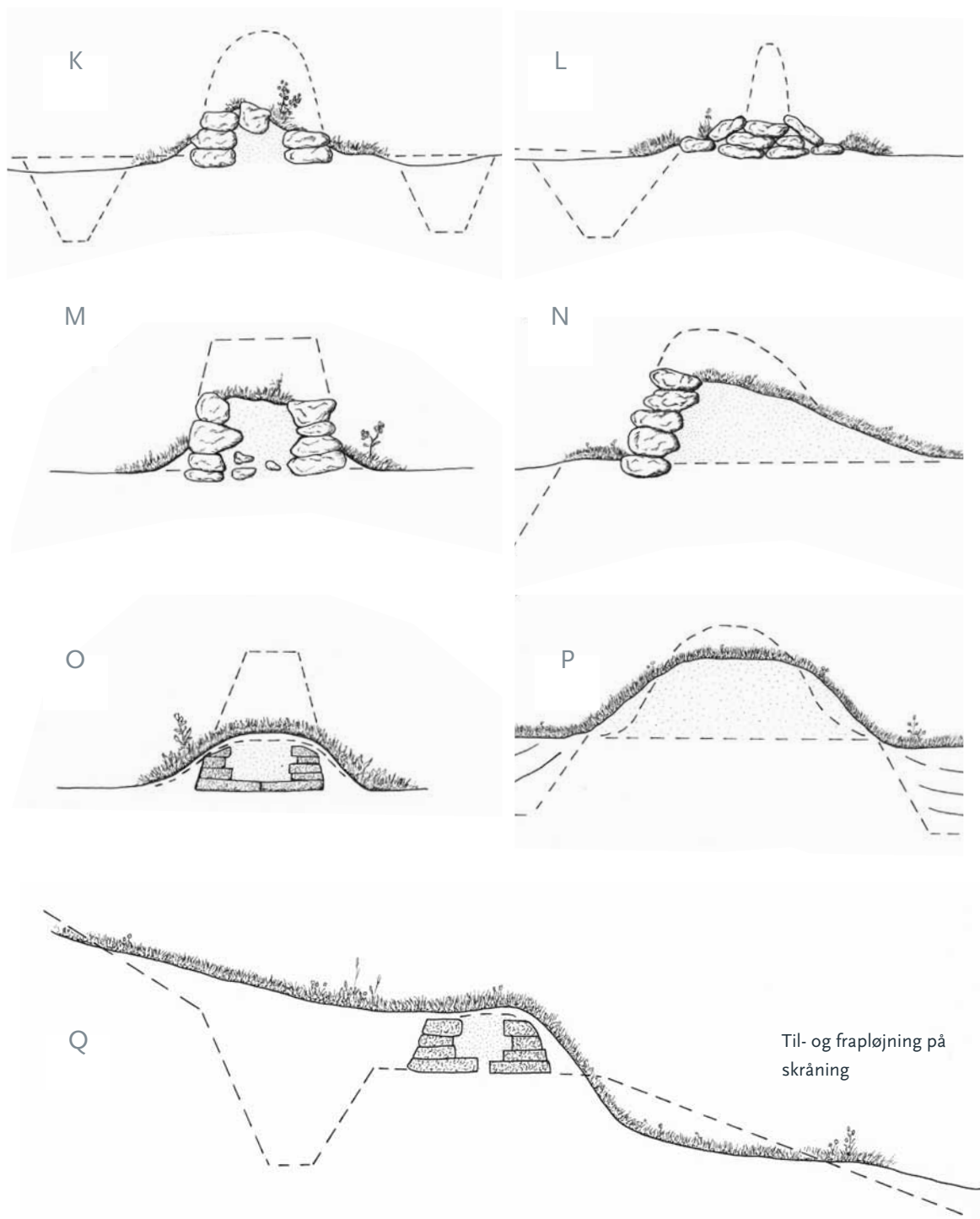
2.5. Digerne som de ser ud i dag

Sten- og jorddigerne er i dag væsentligt lavere end de oprindelige 1 - 1,5 meter, og de har en mere utydelig profil, end da de blev opført.

Efter at de fleste diger mistede deres betydning som indhegning i løbet af 1800-årene, blev de ikke længere vedligeholdt. De fleste af grøfterne blev langsomt fyldt op med nedskredet materiale, blade og lignende på den ene eller begge sider. Og efterhånden er de fleste af de tidligere

oven for diget kan være udfyldt med nedskredet eller nedpløjet jord (K-Q).

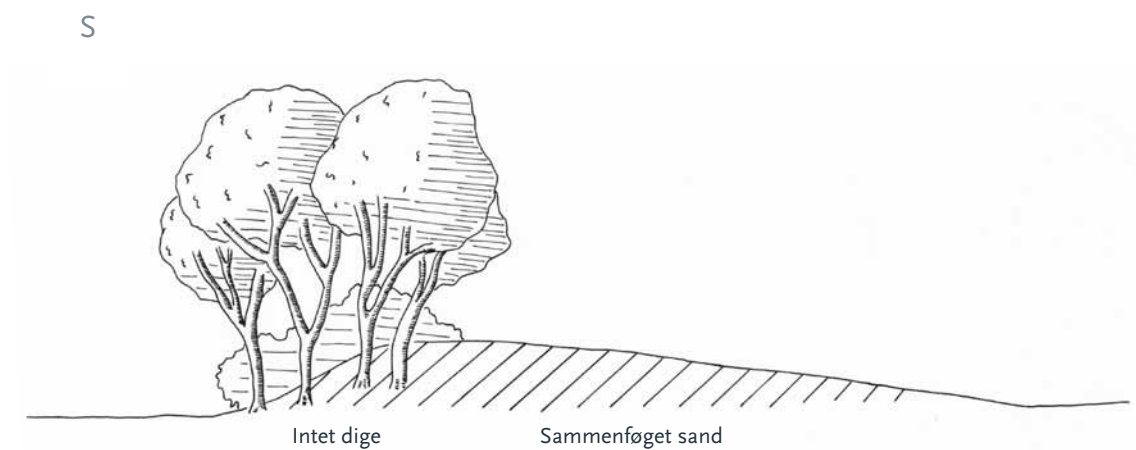
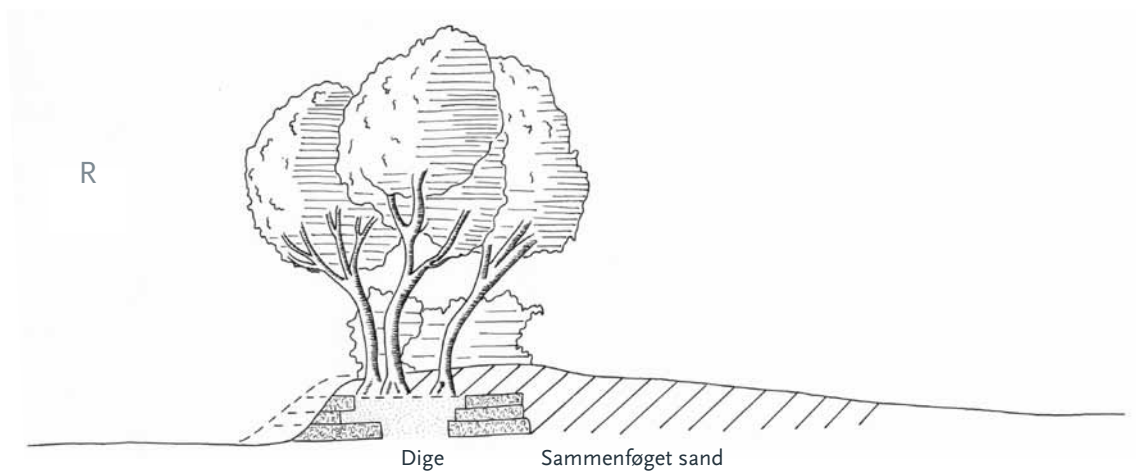
Enkelte steder kan digerne endnu stå bevaret i næsten deres oprindelige højde og ofte med grøften bevaret. Det ses i plantager eller på magre, vindudsatte arealer, hvor omsætningen i selve diget har været meget langsom. Her får man det bedste indtryk af, hvordan diger uden beplantning oprindeligt så ud og af, hvor effektive de sammen med grøfterne kunne være som hegn.

Mange diger er i dag mere eller mindre tæt bevokset med træer og buske, som danner levende hegn. I visse egne af landet, hvor digerne var lave fra starten, kan de i dag være sløret af bevoksningens rødder, nedfaldent og eventuelt afskåret gren- og plantemateriale, til- og frapløjning samt jordfygning.

I visse egne, hvor sandflugt og jordfygning ofte forekommer, kan der være tilfælde, hvor det er vanskeligt umiddelbart at afgøre, om der er

tale om et lavt dige eller sammenføjet sand og jord. Kendskab til digets historie, evt. med støtte i ældre kort, kan oftest afgøre spørgsmålet. I alvorlige tvivlstilfælde kan et lille, sonderende snit i diget – gerne i nærheden af den ene ende – give svaret. Et dige vil som regel aftegnes klart i snittet (R, S).

3. Beskyttelse efter en konkret udpegning af diger i en kommune (digebekendtgørelsens § 2)

Kommunalbestyrelsen kan beslutte at udpege beskyttede diger konkret på grundlag af en samlet vurdering af digerne inden for hele kommunens areal.

Digebekendtgørelsens § 2 giver mulighed for, at kommunen kan erstatte den generelle beskyttelse efter bekendtgørelsens § 1, stk. 1, med en beskyttelse afgrænset på grundlag af en samlet vurdering af digerne i hele kommunen. På den måde kan man inddrage diger, som ikke ville have været omfattet af § 1, stk. 1. På samme måde kan diger, der ellers ville være beskyttede, udtages.

Efter en sådan faglig vurdering vil det være digernes kulturhistoriske, biologiske eller landskabelige betydning og ikke faktorer, som om de figurerer på kort, ejerforhold el. lign., som er afgørende for beskyttelsen. Ved forvaltning af digebeskyttelsen på baggrund af den generelle beskyttelse og vejledende udpegning, vurderer kommunen et diges betydning i hvert enkelt tilfælde. En endelig udpegning, hvor digernes værdi er fastlagt, vil derfor gøre det lettere og smidigere for både borgere og kommune. Den vil forenkle kommunens administration og lodsejeren vil kende de beskyttede digers beliggenhed i sit arbejde.

3.1. Baggrund for ordningen

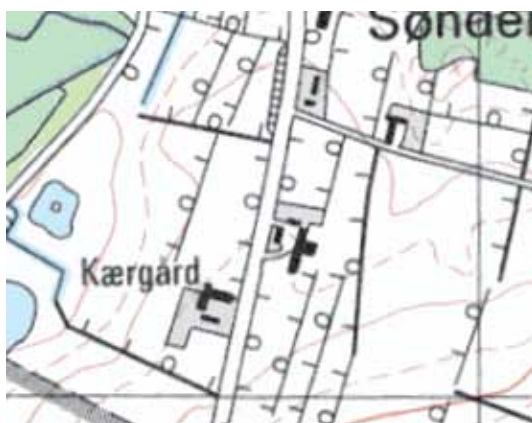
Tidligere undersøgelser har vist, at en del sten- og jorddiger ikke fremgår på 4cm kortene (Kort- og Matrikelstyrelsens kortværk Danmark 1: 25.000). Under amternes arbejde med de vejledende registreringer viste det sig, at det i visse egne var op mod 30 % af alle bevarede diger, der ikke fremgik af 4cm kortene. Det skyldes først og fremmest, at de moderne 4cm kort er tegnet efter luftfotos med kun en begrænset støtte i ældre kort. Kun større anlæg er korrigeret ved optegnelser i marken.

Bevaringsværdige diger, der ikke er med på 4cm kortet

De diger, der ikke er med, er især dem, der ikke umiddelbart er synlige: diger i skove, diger med bevoksning af træer og buske eller diger med en lav græs- og urtevegetation, som ikke adskiller sig meget fra de omgivende marker. Sådanne diger kan vanskeligt ses på luftfotos. Ved sammenfaldende terrænformer, hvor f.eks. et vandløb, et hegn eller en vej optræder samtidig med et dige på kortet, kan digesignaturen være frasorteret for at forenkle kortet. Alle disse diger kan dog have kulturhistoriske og biologiske værdier, der gør dem lige så bevaringsværdige som mange af dem, der er

Kort- og Matrikelstyrelsens "4cm" kort visende ejendomsskel med diger i Sønderby, Thy. Langs vandløb og sogneskel ved Kærgård løb også diger jf. generalstabskortet fra sidst i 1800-tallet. Måske er de der endnu.

©Kort- og Matrikelstyrelsen.

med på kortene, og som derfor er omfattet af den generelle beskyttelse.

Diger uden større betydning, som er med på 4cm-kortet

Omvendt er en del af de diger, der er omfattet af den generelle beskyttelse, af begrænset kulturhistorisk, biologisk og landskabelig betydning. De kan f. eks. være dårligt bevarede, uanselige og ganske korte, eller spredtliggende og måske kun udgøre meget sparsomme rester af større, tidligere sammenhængende digestrukturer. Sådanne fragmenter er ofte også uden forbindelse til andre udyrkede områder eller naturområder, der kunne give dem en funktion som spredningskorridorer. Deres landskabelige betydning er derfor heller ikke stor.

3.2 Den konkrete udpegning giver mindre ændringer

Det er ikke hensigten med reglerne om konkret udpegning af diger, at der skal beskyttes væsentligt flere eller væsentligt færre diger, end i dag. Der vil i praksis være tale om mindre ændringer, hvor man beskytter værdifulde diger, som ikke er omfattet af den generelle beskyttelse, fordi de f.eks. ikke har kunnet ses på luftfotos el. lign. På samme måde kan uvæsentlige diger udtages af beskyttelsen.

Kommunalbestyrelsen kan beslutte at:

- **omfatte andre diger** eller dele af diger end de diger, der er nævnt i digebekendtgørelsens § 1, når diget har væsentlig kulturhistorisk, biologisk eller landskabelig værdi, hvis diget ligger i landzone eller afgrænser et landzoneareal fra byzone eller sommerhusområde. Diger, som er omfattet af de generelle undtagelsesbestemmelser i bekendtgørelsens § 1, stk. 2, kan dog ikke inddrages.
- **udtage diger** eller dele af diger, der er beskyttet efter § 1, når diget har ringe kulturhistorisk, biologisk og landskabelig værdi.

Dette fremgår af digebekendtgørelsens § 2, stk. 2, nr. 1 og 2, og stk. 3.

Har en kommune konkret udpeget de diger, der skal beskyttes, erstattes den vejledende registrering af den konkrete udpegning inden for hele kommunen. Dette følger af § 1, stk. 4 og § 5, stk. 1 i digebekendtgørelsen. Udpegningen er bindende for myndigheder og lodsejere, brugere m.fl.

De kulturhistoriske, biologiske og landskabelige kriterier, der skal lægges til grund for en samlet vurdering, er nærmere omtalt i kap. 3.5.

3.3. Processen med at udpege sten- og jorddiger konkret

Kommunalbestyrelsen kan erstatte den generelle beskyttelse af diger med en konkret udpegning. Dette sker efter en samlet vurdering af digerne i hele kommunen. Hvis en kommune vælger denne fremgangsmåde, vil der være tale om en justering i forhold til de diger, der er beskyttet efter de generelle regler i digebekendtgørelsens § 1. De kulturhistorisk, biologisk og landskabeligt væsentlige diger, som ikke er omfattet af bestemmelserne i § 1, stk. 1, nr. 1-4 beskyttes, mens uvæsentlige diger, der er omfattet af den generelle beskyttelse, tages ud. Den generelle beskyttelse efter bekendtgørelsens § 1 danner udgangspunkt for en samlet vurdering.

I bilag 2 ses i skitseform eksempler på digers inddragelse under og udtagelse af beskyttelsen efter en samlet vurdering.

Ved en samlet vurdering er det vigtigt at vurdere digerne ud fra alle aspekter, så alle de diger, der beskyttes, enten er af væsentlig kulturhistorisk, biologisk eller landskabelig betydning, - eller en kombination heraf. Udgangspunktet vil være de samme diger, som allerede er omfattet af den generelle beskyttelse efter digebekendtgørelsens § 1. Men der vil kunne korrigeres for en række utilsigtede følger af bl.a. moderne kortlægningsmetoder og dermed etableres et bedre og mere umiddelbart forståeligt grundlag for digebeskyttelsen. Herved udelades også de diger, der hverken kulturhistorisk, biologisk eller landskabeligt kan betragtes som væsentlige.

3.4. Registrering før endelig udpegning

En fuldstændig registrering af alle bevarede diger kræver besigtigelser i marken kombineret med studier af ældre kortmateriale. I nogle landsdele er der foretaget sådanne registreringer eller forarbejder til dem, se litteraturlisten, kap. 13.

Hovedparten af de relevante diger vil dog fremgå af de forhenværende amters vejledende registrering. Den er hovedsageligt lavet på baggrund af Kort- og Matrikelstyrelsens kortværk Danmark 1:25.000 (4cm kort). Kortværket er dog fremstillet primært på grundlag af luftfotos og kun med begrænset støtte i tidligere kort. Det er også udarbejdet efter retningslinjer, der indebærer, at f.eks. lave eller korte diger ikke er taget med (se kap. 3.1). Derfor er ikke alle diger optaget på kortene. Amterne har i større eller mindre grad suppleret oplysningerne på disse kort med oplysninger fra ældre kort, primært ældre målebordsblade (1:20.000). Mange har brugt Kort- og Matrikelstyrelsens landsdækkende, digitale kortværk TOP10DK og deres temaer dige og levende hegn, som støtte. Kortene er i nødvendigt omfang ofte suppleret med oplysninger fra nyere luftfotos, som især kan vise, hvor diger, der er vist på 4cm kortene, er fjernet, før beskyttelsesbestemmelserne trådte i kraft, og som derfor ikke blev registreret.

Alt efter forarbejdets art til den eksisterende vejledende registrering kan det være nødvendigt at supplere med kortmaterialer, som nævnt ovenfor. Dvs. at det sikres, at alle diger, der er beskyttet jf. § 1, er optegnet på et 4cm kort eller lignende. Disse suppleres med diger fra de ældste målebordsblade (1:20.000). På den måde registreres størstedelen af de diger, der kan være bevaret. Ved hjælp af luftfotos kan man frasortere diger i det åbne agerland, som klart kan erkendes som fjernede, før beskyttelsen trådte i kraft. Derudover er det ved den endelige udpegning vigtigt at få oplysninger ved at besigtige digerne og spørge lokale, herunder lokalhistoriske foreninger og arkiver, museer, Danmarks Naturfredningsforening, Statsskovdistrikter, og store jordejere, som private skovdistrikter og godser

om deres kendskab til diger i skov f.eks. Det er nødvendigt for at få de relevante diger med, der af forskellige årsager ikke er registreret på kortene eller, som ses på målebordsbladene, og som det ikke kan bekræftes er fjernet ud fra luftfotokortene.

Den endelige udpegning skal omfatte hele kommunen og alle relevante beskyttelsesværdige diger. Det gælder uanset, om de er omfattet af den generelle beskyttelse efter digebekendtgørelsens § 1. Der kan f.eks. være relevante privatejede jorddiger, der ikke er vist med digesignatur på de 4cm kort, der er relevante for den generelle beskyttelse.

Nyttige kort

Økonomiske kort:

- Rytterdistriktkort (for dele af landet, 1760'erne og 1770'erne).
- Udskiftningskort (ældste originalkort fra 1790'erne og frem, viser både det middelalderlige vangelandskab og det nye udskiftede landskab).
- De ældste matrikelkort (Original 1 kort, ca. 1800, fra 1844 uden vangelandskab).
- De minorerede sognekort (sammen tegning af de ældste matrikelkort over ejerlavene i sognet).
- Yngre matrikelkort.

Topografiske kort:

- Generalstabskort 1865 -1900 (de høje målebordsblade) og 1900 -1965 (de lave målebordsblade).
- Ældre 4cm kort.
- Den sidst reviderede udgave af 4cm kortene (Danmark 1:25.000) forud for den 1. juli 1992.

3.5. Hvilke diger bør inddrages eller udtages af beskyttelsen efter en samlet vurdering?

I det følgende gives en række kriterier, både kulturhistoriske, biologiske og landskabelige, som bør lægges til grund for afgrænsningen af de beskyttede diger ved en sådan vurdering.

Der vil være gentagelser, da de samme diger kan indgå i forskellige sammenhænge eller høre til i forskellige kategorier.

Kulturhistoriske kriterier

De kulturhistoriske kriterier tager primært udgangspunkt i digernes struktur, alder, bevaringstilstand, byggemåde og materialer og deres historiske og administrative funktion, som er beskrevet i kap. 2.

De fleste diger indgår i den hierarkiske digestruktur, som var etableret efter udskiftningen omkring 1800. De hører normalt til en af kategorierne: ejerlavsdige – som også kan være skel mellem større, administrative enheder som sogne, herreder, amter etc., yderdige om en landbrugsejendom, inderdige på ejendommen, toftedige om en gårds "nærarealer" (have, stakhave, kålgård o. lign.) eller diger langs fælles veje og fægyder. Også diger i skel mellem moselodder- eller skovlodder kan forekomme.

De kan i øvrigt tilhøre den ældre struktur fra landsbyfællesskabets tid. Udover ejerlavets grænsedige (hvis det var opført før udskiftningen) omfatter den ældre struktur diger i vangeskel, diger i grænsen mellem "udmark" (permanente græsningsarealer, overdrev, hede el. lign.) og "indmark" (agerarealet) samt diger mellem førnævnte arealtyper og enge. Der kan også ses diger mellem lodder i udskiftet skov og diger om særskilt ejede lodder (stuf, enemærke). En del af disse var enten fortsat i brug efter deres oprindelige anvendelse eller blev genbrugt ved udskiftningen.

Følgende diger bør være beskyttede ud fra et kulturhistorisk synspunkt

Ejerlavsdiger

Det er vigtigt at fastholde ejerlavene som erkendelige enheder i landskabet, da de med hver deres landsby eller hovedgård i århundereder – også længe før udskiftningen – har været den mindste, faste enhed i det danske landskab, og grupper af ejerlav har udgjort de større enheder sogn, herred etc. Ejerlavsgrensene går formentlig tilbage til jernalderen, og digerne i disse viser derfor sammen med

En blokudskiftning på Møn. Mandemærke bys jorder blev udskiftet i 1804. Mange gårde flyttede ud, så de enkelte gårde kunne få markerne samlet. Generalstabskortet nederst viser digerne sidst i 1800-tallet. En struktur, der stort set er bevaret til i dag.

©Kort- og Matrikelstyrelsen.

naturlige grænser som vandløb, vådområder o. lign. den grundlæggende struktur for stort set al senere inddeling af landet i både mindre og større enheder, jf. diger i administrative skel.

Udskiftningsdiger

Udskiftningen af landbrugsjorden omkring 1800 skete inden for de enkelte ejerlav. Men gårdtallet forblev de fleste steder nogenlunde det samme, som det havde været i de foregående århundereder. Der er store forskelle på, hvordan man løste problemet med omfordelingen af jorden i forskellige egne.

Udskiftningsformernes diger fortæller om de lokale forhold på udskiftnings tidspunktet og er derfor af væsentlig betydning.

Gamle diger

Generelt er høj alder ensbetydende med stor sjældenhed og omvendt. Et diges alder kan sjældent bestemmes umiddelbart. Derfor kan diger, der ikke „passer ind“ i et områdes nuværende eller seneste funktionsbestemte digemønster, ofte være særligt gamle og dermed særligt betydningsfulde, fordi de tilhører en ældre opdeling af landskabet, jf. krogede diger og særprægede diger.

Krogede diger

Diger, der ikke forløber efter rette linjer, vil oftest være ældre end udskiftningen og dermed vise tilbage til et ældre brugsmønster. I Sønderjylland begyndte den gradvise udskiftnings allerede i 1500-årene og efter helt andre retningslinjer end i det øvrige Danmark. Derfor vil disse mere uregelmæssige diger ofte her vise tilbage på den lokale markstruktur, da det pågældende areal blev indhegnet, jf. gamle diger og særprægede diger.

Særprægede diger

Diger, som virker uforståelige og uden sammenhæng med de øvrige diger i et område,

kan være de sidste rester af et langt ældre udnyttelsesmønster. Sådanne diger vil ofte være ganske lave, da der ikke har været behov for at vedligeholde dem i århundrederne, siden de mistede deres funktion som hegn. De vil overvejende være bevaret i ekstensivt udnyttede områder som skov, overdrev og hede, jf. gamle diger og krogede diger ovenfor.

Velbevarede diger

De fleste diger fremstår i dag som stærkt sammensunkne. Diger, som har bevaret deres oprindelige monumentalitet og dermed kan give indtryk af digernes tilstand og dimensioner, da de var nye og blev vedligeholdt som hegn, og som måske oven i købet har grøften bevaret, er derfor vigtige for forståelsen af digernes oprindelige funktion. Det vil ofte være enkelte eller dobbelte stendiger, som har været vedligeholdt i mange år, f.eks. omkring skove, eller diger opført af græs- eller lyngtørv, hvor tørv ikke er omsat til muld. Sidstnævnte ses ofte ved åbne græsarealer og i heder, hvor tilgroning og nedbrydning har været hæmmet af næringsfattigdom og udtørring.

Særlige byggematerialer

Diger af tang og rene stendiger uden jordfyld (stengærder) er i dag så sjældne, at de bør bevares, hvor de findes.

Ejerlavsdiget mellem landsbyen Fiskbæks overdrev og Viborg købstads udmark er også sogneskel.

Foto: Kurt Nielsen,
Det Regionale Faglige
Kulturmiljøråd, Viborg.

Velbevarede helheder

Disse vil ofte bestå af diger i velbevarede udskiftningsmønstre eller i forbindelse med fægyder og langs vejforløb. Jo flere diger, der er bevaret i en sådan samlet struktur, desto klarere står det oprindelige mønster og giver dermed oplysninger om området.

Diger i administrative skel

Inddelingen af landet i sogne og herreder er meget gammel. Sogne- og herredsgrænser følger oftest ejerlavsgrenser, hvor digerne derfor også får betydning som markering af sådanne større, administrative enheder, se tidligere afsnit om ejerlavsdiger.

Uvæsentlige diger kan udtages

En række diger, der betragtes som uvæsentlige set fra en kulturhistorisk synsvinkel kan udtages af beskyttelsen efter en samlet vurdering, der også inddrager den biologiske og den landskabelige betydning. Her kan kriterierne nedenfor bruges:

Korte eller utydelige diger

Korte eller tidligere ødelagte diger, som ikke har sammenhæng med andre diger af væsentlig betydning.

Diger uden sammenhæng

Diger, som ikke indgår i sammenhængende digestrukturer, f. eks. fordi den udskiftningsstruktur, de oprindeligt tilhørte, stort set er fjernet.

Dårligt bevarede diger

Diger, kan på grund af frapløjning, naturlig erosion el. lign. være bevaret i en meget lav højde eller med mange afbrydelser over en længere strækning. (Diger er dog almindeligvis sammensunkne af ælde. Højder på under 1/2 m er almindelige og gør ikke af den grund et dige uvæsentligt).

Nye diger

Der opføres også i vore dage sten- og jorddiger i landskabet, f.eks. omkring materialepladser, parkeringspladser og andre publikumsfaciliteter, omkring nye skove og i visse tilfælde i forbindelse med genskabte vådområder. Da

hensigten med beskyttelsesbestemmelserne primært er at beskytte ældre eksisterende diger, betragtes disse nye diger ikke som kulturhistorisk væsentlige.

Biologiske kriterier

De biologiske kriterier kan ikke udformes, så de er udtømmende og dækker alle egns karakteristiske eller helt lokale situationer, men må opfattes som retningslinjer. I kriterierne indgår en række faktorer, som digernes alder, materiale, stabilitet, artsindhold, artsrigdom og strukturelle diversitet m.m., se også kap. 8.2.

Digerne kan i denne sammenhæng betragtes ud fra deres biologiske funktioner som

- levested for enkeltarter
- biotoptype med en særegen artssammensætning og struktur og
- en del af et større biotopnet.

Vurderingen vil derfor i nogle tilfælde tage udgangspunkt i at beskytte sjældne eller truede arter eller beskytte et dige, som udgør et potentielt levested for disse arter. Det kan enten være, fordi arten findes i nærheden, eller fordi digets byggematerialer eller andre forhold giver særlige livsbetingelser for denne eller disse arter.

I andre tilfælde vil udgangspunktet være digerne som en særlig biotoptype. Ud fra denne betragtning vil det være vigtigt at beskytte diger og digetyper, som er karakteristiske for egnen eller for et landskab, men også diger af sjældne typer, eller hvor der kun forekommer få diger på en egn.

Endelig bør digerne være beskyttet på baggrund af overvejelser om det spredningsbiologiske aspekt i landskabet. Her er det især vigtigt, at diger, som forbinder eller udgår fra andre naturtyper eller halvkulturtyper, er beskyttet.

Følgende digetyper bør være beskyttede ud fra et biologisk synspunkt

Stendiger

Stendiger bør generelt være beskyttede, da de er meget sjældne i store dele af landet,

og da de kan udgøre levesteder for en række specielle dyre- og plantearter, herunder laver. Stendiger bør derfor kun helt undtagelsesvis udtages af beskyttelsen.

Diger med sjældne plante- og dyrearter
Sjældne eller truede og/eller fredede arter på diger bør føre til, at digerne beskyttes. Også forekomst af de såkaldte reliktarter bør føre til, at et dige er beskyttet. Reliktarter er arter, som findes på diget, fordi det tidligere har været omgivet af en naturtype, som nu er fjernet, f.eks. skov, hede eller overdrev, som nu er blevet til ager.

Diger med mange plante- og dyrearter
Artsrige diger bør være beskyttet pga. deres værdi som levested og "kildedest" for arternes spredning i landskabet, jf. gamle diger.

Gamle diger

Diger, der har eksisteret i en lang årrække, hundrede eller måske flere hundrede år, er værdifulde, fordi en lang række arter, især planter, har haft tid til at indvandre og etablere sig. Sådanne gamle diger vil ofte være artsrige. Digerne kan betragtes som en slags "kildeområde", hvorfra en række arter kan sprede sig videre ud i landskabet, jf. diger med mange arter.

"Naturgroede" diger

Diger, hvor vegetationen er selvindvandret og dermed ofte vil bestå af egnskarakteristiske arter, og som ikke er plejet eller udsat for stærke påvirkninger fra omgivelserne, bør være beskyttet, fordi de giver levemulighed for arter som ellers vanskeligt trives i et opdyrket landskab, og fordi successionen kan få lov at forløbe relativt uforstyrret.

Diger der forbinder naturområder

Diger har en vigtig funktion i at sikre et godt sammenhængende netværk for dyrs og planters spredning i landskabet. Derfor bør diger, der fungerer som spredningskorridorer og forbinder eller udgår fra natur- og halvkulturarealer, være beskyttet.

Brede diger

Diger med en vis bredde er ud fra en biologisk synsvinkel at foretrække frem for smalle diger.

Det skyldes dels, at de kan rumme flere individer og arter, og dels at de i højere grad vil have en midterzone, som ikke er påvirket eller kun i mindre grad er påvirket af forholdene på de omgivende arealer, f.eks. m.h.t. indstråling, vind, afdrift fra gødsning og sprøjtning m.v.

Diger med strukturel diversitet

Diger, som rummer mange levesteder på grund af en varieret struktur, vil ofte være artsrige og også rumme levemulighed for specielle arter. En strukturel diversitet opstår f.eks. ved brug af flere forskellige slags byggematerialer i diget, i stengærder og i diger med forskellige typer af bevoksning.

Diger i og ved naturområder

Diger, som ligger i eller grænser op til naturområder eller er omgivet af beskyttelsesbræmmer, bør være beskyttet, da de er mindre udsat for afdrift fra sprøjtning, gødsning o. lign.

Diger uden væsentlig biologisk betydning

En række diger kan betragtes som uden væsentlig betydning i biologisk sammenhæng.

Enligt liggende diger

Enligtliggende diger eller dele af diger, som er uden sammenhæng med andre diger eller naturområder.

Artsfattige diger

Diger, hvis bevoksning er stærkt præget af sprøjtning eller gødsning og dermed kun rummer få robuste arter.

Diger beplantet med eksotiske arter

Diger, der er blevet beplantet med nyere levende hegn med overvejende ikke-hjemmehørende arter.

Diger uden bevoksning

Diger i f. eks. skovbevoksninger, hvor jordbunds- eller lysforhold har hæmmet plantevæksten.

Jorddige beplantet med fyrretræer deler en stor markflade i Midtjylland. Set fra en gravhøj i Stoholm.

Foto: Jette Bang, Kulturarvsstyrelsen.

Landskabelige kriterier

De landskabelige kriterier tager primært udgangspunkt i digernes landskabsstrukturerende og egnskarakteriserende egenskaber, se også kap. 8.3.

Diger, der bør beskyttes pga. landskabelige kriterier

Markante diger

Diger, som indgår som markante elementer i landskabet ved at understrege eller opdele landskabsformer.

Egnskarakteristiske digestrukturer

Diger og digestrukturer, som er karakteristiske og bidrager til at give egne og områder et særligt landskabspræg.

De tæt liggende diger udenfor Ærøskøbing er både markante i landskabet og karakteristiske for egnen. De deler jorderne i små og smalle marker. Strukturen går mange steder tilbage til Hertug Hans af Slesvig-Holsten-Sønderborgs tid (1545 – 1622). Ærø var en del af hertugdømmerne og blev aldrig rigtigt udskiftet. Læg mærke til det karakteristiske stynede pilehegn.

Foto: Ellen Warring.

3.6. Forslagets indhold (digebekendtgørelsens § 3)

Det skal fremgå, at hele kommunen er omfattet af forslaget. Den endelige udpegning skal omfatte alle relevante beskyttelsesværdige diger i kommunen, uanset om de er omfattet af den generelle beskyttelse efter digebekendtgørelsens § 1.

Alle diger eller dele af diger, der fremover skal være beskyttet af museumslovens § 29 a efter digebekendtgørelsens § 2, skal indtegnes på Kort- og Matrikelstyrelsens kortværk Danmark 1:25.000 eller tilsvarende kort, der danner grundlag for underretning af lodsejere og andre involverede parter. Tilsvarende kort er elektroniske registreringer på kort, hvis disse kan printes ud for større områder i det angivne målestoksforhold.

Det skal fremgå, hvilke diger der foreslås inddraget under beskyttelsen og hvilke diger der foreslås udtaget af beskyttelsen.

Kommunalbestyrelsen skal vedlægge en faglig begrundelse for udpegningen, og der skal redegøres for forslagets retlige konsekvenser, se kap. 3.11.

Offentliggørelse af forslag

Kommunalbestyrelsen skal offentliggøre, at der er forslag til udpegning af sten- og jorddiger i de stedlige blade. Det skal oplyses, hvor i kommunen forslaget er lagt frem til gennemlæsning, og hvor man kan få forslaget. Datoen for indsigelsesfristen på mindst 8 uger skal fremgå.

Selve forslaget skal sendes til:

- alle berørte lodsejere,
- det lokale kulturmiljøråd, (hvis det er nedsat),
- de lokale kulturhistoriske museer,
- de foreninger og organisationer, der har bedt om at blive underrettede om forslaget, eller som er berettiget til at modtage skriftlig underretning om afgørelser om sten- og jorddiger omfattet af lovens § 29 a,
- Kulturarvsstyrelsen,
- By- og Landskabsstyrelsen og

- nabokommuner, der grænser op til udpegede diger.

Indsigelsesfrist

Kommunalbestyrelsen skal fastsætte en frist på mindst 8 uger til at indsende indsigelser mod forslaget eller dele af udpegningen. Fristen skal fremgå af offentliggørelsen og udsendelser.

3.7. Kommunalbestyrelsens beslutning efter indsigelsesfristens udløb (digebekendtgørelsens § 4)

Når indsigelsesfristen er udløbet, kan kommunalbestyrelsen træffe beslutning om forslaget. Hvis nye diger eller dele af diger tages med, eller der udelades diger eller dele af diger, er der reelt tale om et nyt forslag, som skal offentliggøres igen efter reglerne i digebekendtgørelsens § 3. Tekniske korrektioner eller ændringer, som må betragtes som ubetydelige, kræver ikke en ny offentliggørelse.

3.8. Kulturarvsstyrelsens godkendelse (digebekendtgørelsens § 4)

Den endelige udpegning efter § 2 sendes til Kulturarvsstyrelsen sammen med de bemærkninger og indsigelser, der er kommet frem under den offentlige fremlæggelse, og kommunalbestyrelsens kommentarer til dem (ifølge bekendtgørelsens § 4, stk. 3). Kommunalbestyrelsens beslutning er godkendt, medmindre Kulturarvsstyrelsen senest 8 uger efter modtagelsen gør skriftlig indsigelse over for kommunalbestyrelsen.

Hvis Kulturarvsstyrelsen gør skriftlig indsigelse, kan kommunalbestyrelsens beslutning først få retsvirkning, når der er opnået enighed mellem de to parter. Dette følger af § 4, stk. 3 i digebekendtgørelsen.

Er der så omfattende ændringer, at der reelt er tale om ny udpegning, efter Kulturarvssty-

relsens godkendelse, skal denne også offentliggøres m.v. efter reglerne i § 3. Omfattende ændringer er inddragelse af nye diger eller dele af diger, eller udtagelse af diger eller dele af diger, der er omfattet af § 1. Tekniske korrektioner eller ændringer, som er ubetydelige, betragtes ikke som en ny udpegning. Se bestemmelsen i § 5, stk. 2 i bekendtgørelsen.

3.9. Underretning om kommunalbestyrelsens endelige udpegning (digebekendtgørelsens § 5)

Reglerne for offentliggørelse af Kommunalbestyrelsens endelige beslutning og underretningen af berørte personer og myndigheder findes i digebekendtgørelsens § 5, stk. 2. Ejere af diger skal informeres om, hvilke diger eller dele af diger på deres ejendom som herefter er beskyttet - dvs. omfattet af bestemmelsen i museumslovens § 29 a, stk.1, jf. bekendtgørelsens § 1, stk.4.

Når en ejer har modtaget den skriftlige underretning om de diger eller dele af diger, der er beskyttet på hans jord (jf. § 5, stk. 2 i bekendtgørelsen), må denne ikke ændre deres tilstand.

3.10. Klage over den endelige beslutning (digebekendtgørelsens § 6)

Kommunalbestyrelsens endelige udpegning af diger efter § 5, stk. 2, kan, som andre afgørelser, påklages til Naturklagenævnet inden 4 uger (digebekendtgørelsens § 6, stk. 1). Klagerreglerne er omtalt i kap. 10 om klage over afgørelser.

Kulturarvsstyrelsens indsigelse mod kommunalbestyrelsens udpegning efter § 2 kan ikke påklages til anden administrativ myndighed, jf. § 6, stk. 2.

3.11. Retsvirkning af konkret udpegning af diger

Når kommunalbestyrelsens beslutning efter digebekendtgørelsens § 2 er godkendt, er den endelig og træder i stedet for reglerne i § 1, stk. 1. Dette følger af bekendtgørelsens § 5, stk. 1 og 3. Udpegningen er bindende for myndigheder og lodsejere, brugere m.fl.

4. Sten- og jorddiger er beskyttede (museumslovens § 29 a)

Et gammelt dige bygget af jord og græstørv omkring en udskiftet ejendom i det midtjyske landskab.

Foto: Det Regionale Faglige Kulturmiljøråd, Viborg.

nistrative, ejendoms- eller anvendelsesmæssige skel i landskabet”.

Uden for digebegrebet i museumslovens § 29 a falder digelignende strukturer som f. eks. bane-dæmninger, støjvolde, snehegn, naturlige terrænspring forøget ved til- og frapløjning, sammenføjet sand i læhegn og lign. Det gælder uanset om de måtte fremgå med digesignatur på Matrikelstyrelsens kortværk (se mere i kap. 5.2).

Oprindelige sten- og jorddiger, der er bygget i markskel eller som hegning, der i dag fremstår som terrænspring pga. til- og frapløjning eller er tilføjet sand ved fygning, falder inden for museumslovens digebegreb.

4.2. Digerne må ikke ændres (museumslovens § 29 a)

Ifølge museumslovens § 29 a, stk. 1, må tilstanden af sten- og jorddiger ikke ændres. Der er dog mulighed for, at kommunalbestyrelsen kan dispensere fra forbuddet i særlige tilfælde. Se lovens § 29 j, stk. 2, og kap. 7 i denne vejledning.

4.1. Sten- og jorddiger i lovens forstand

Sten- og jorddiger er ældre tiders hegning. Diger er menneskeskabte volde opført af materialer som sten, kridt, græs- og lyngtørv, jord, tang eller lignende, i modsætning til andre af datidens hegn, som var af grene, ris eller andet let forgængeligt materiale, som skulle fornyes med få års mellemrum. De markerede skel og fungerede som indhegninger i kulturlandskabet.

Definition af sten- og jorddiger

Sten- og jorddiger og lignende er ”menneskeskabte, linjeformede forhøjninger af sten, jord, græstørv, tang eller lignende materialer, som fungerer eller har fungeret som hegn og har eller har haft til formål at markere admi-

Beskyttet jorddige i terrænspring, Holbæk ved Randers Fjord. Over en frønnet stub i siden af diget anes skrænten og digets fælles overkant. (Se også kap. 2.5. Digerne som de ser ud i dag.)

Foto Jette Bang, Kulturarvsstyrelsen.

5. Hvilke diger er beskyttede?

5.1. Generelt beskyttede diger (digebekendtgørelsens § 1)

Følgende diger er beskyttet efter museumslovens § 29 a, stk. 1:

1. Stendiger,
2. offentligt ejede diger,
3. diger på eller ved beskyttede naturtyper og
4. diger angivet på 4cm kort.

Stendiger

Stendiger er diger, som helt eller hovedsageligt er opført af sten. De kan evt. have en kerne eller bagvold af jord. I så fald skal mindst de to underste stenskifter være bevaret – dog kun et stensките, hvis strækningen udgør en del af

en større helhed, og hvor en overvejende del af den samlede digestrækning består af et stendige, mens resten af strækningen kan bestå af et dige, der er bygget af andre materialer.

De fleste, men ikke alle stendiger fremgår på Kort- og Matrikelstyrelsens 4cm kort. Stendiger er ikke markeret med særskilt signatur.

Offentligt ejede diger

Med offentligt ejede arealer forstås arealer, der ejes af staten, kommunen eller Folkekirken. For diger, der afgrænser offentligt ejede arealer, gælder at det kun er de dele, der ligger på de offentligt ejede arealer, der er beskyttet.

De fleste, men ikke alle disse diger fremgår af Kort- og Matrikelstyrelsens 4cm kort.

Diger, der ligger på offentligt ejede arealer, som

Stendige mellem tilgroet markvej og ager. Asnæs ved Kalundborg.

Foto: Anders Fischer.

sælges eller mageskiftes til privat ejer, er efter ejerskiftet ikke beskyttet. Det gælder dog ikke, hvis de er omfattet af digebekendtgørelsens § 1, stk. 1, nr. 1 (stendiger), 3 (diger på eller ved beskyttede naturtyper) eller 4 (andre diger, der er angivet på kortbladet for det pågældende område i Kort- og Matrikelstyrelsens kortværk Danmark (1:25.000) i den seneste reviderede udgave forud for den 1. juli 1992). I så fald er digerne beskyttet. Hvis man ønsker at opretholde den hidtidige beskyttelse efter salg eller mageskifte, kan beskyttelsen tinglyses på ejendommen.

Diger på eller ved beskyttede naturtyper

De fleste af de diger, der ligger på eller afgrænser naturtyper, der er beskyttet efter naturbeskyttelseslovens § 3, vil være beskyttet af denne bestemmelse, idet diger på f. eks. overdrev, strandoverdrev eller hede oftest vil være bevokset med de samme arter, som de omgivende, beskyttede arealer. Diger, som ligger på eller afgrænser arealer beskyttet som naturtype, er også omfattet af digebeskyttelsen, selvom digerne ikke i sig selv har en karakter, der medfører, at de er omfattet af § 3. De fleste, men ikke alle disse diger fremgår af Kort- og Matrikelstyrelsens 4cm kort.

Hvis et areal hører op med at være beskyttet

efter naturbeskyttelseslovens § 3, vil diger, der ligger på eller afgrænser arealet heller ikke længere være beskyttet. Det gælder dog ikke, hvis de er omfattet af digebekendtgørelsens § 1, stk. 1, nr. 1 (stendiger), 2 (andre diger der ejes af offentlige myndigheder) eller 4 (andre diger, der er angivet på kortbladet for det pågældende område i Kort- og Matrikelstyrelsens kortværk Danmark (1:25.000) i den seneste reviderede udgave forud for den 1. juli 1992). Hvis man ønsker at bevare den hidtidige beskyttelse efter salg eller mageskifte, kan beskyttelsen tinglyses på ejendommen.

Sten- og jorddiger kan ligge i et internationalt naturbeskyttelsesområde, der er udpeget for at beskytte særlige naturtyper eller levesteder for arter. Diger kan også rumme levesteder for generelt beskyttede arter (de så kaldte ”bilag IV-arter”). Her gælder særlige regler for administration af diger, jf. § 7 i digebekendtgørelsen og kap. 7.4).

Diger på 4cm kort

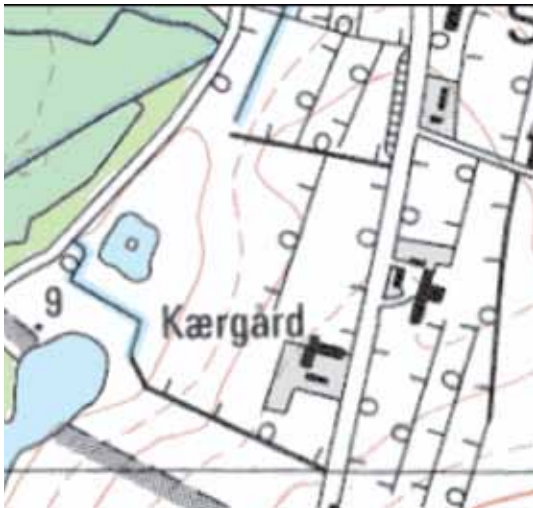
Diger på 4cm kort er diger, der fremgår på kortbladet for det pågældende område i Kort- og Matrikelstyrelsens kortværk Danmark 1:25.000 (4cm kort) i den seneste reviderede udgave forud for 1. juli 1992.

Stendiger på strandeng
ud til Kalundborg
Fjord.

Foto: Anders Fischer.

Diger fremgår på Kort- og Matrikelstyrelsens kort med signaturen for jordvold og stengærde, dvs. en fed, sort linje. Læs mere om diger på kort i kap. 3.1.

5.2. Diger der ikke er generelt beskyttede (digebekendtgørelsens § 1)

Følgende diger er ikke beskyttede:

1. Diger i byzone og diger i sommerhusområde,
2. diger omkring kirkegårde,
3. havediger,
4. diger langs vandløb til forhindring af oversvømmelse,
5. diger til kystbeskyttelse og
6. diger til beskyttelse mod sand- og snefygning.

Dette fremgår af digebekendtgørelsens § 1, stk. 2.

Diger i byzone og sommerhusområde

Diger eller dele af diger, der ligger i byzone eller sommerhusområde, er ikke beskyttede, medmindre de afgrænser et byzone- eller sommerhusareal fra landzone.

Hensigten med bestemmelsen er at undgå dobbeltadministration, da diger i byzone- og sommerhusområder kan beskyttes gennem lokalplanlægningen. Ved overførsel af et areal med beskyttede diger fra landzone til byzone ved vedtagelse af en lokalplan forventes det, at

digerne fremtidige beskyttelse er vurderet i forbindelse med planlægningen for området. Denne vurdering skal fremgå af planen, idet bestemmelser for beskyttelsen er fastlagt i planen. Hvis lokalplanen forudsætter, at digerne ændres, skal der dispenseres fra beskyttelsen før planens vedtagelse, eller det skal fremgå af planen, at fjernelse og ændring kræver dispensation (fra museumslovens § 29 a, jf. § 29 j, stk. 2). Planen kan realiseres, når en evt. dispensationen træder i kraft efter klagefristens udløb.

Diger på grænsen mellem byzone, sommerhusområde og landzone er beskyttet, hvis de i øvrigt er omfattet af § 1, stk. 1., dvs. hvis der er tale om stendiger, offentligt ejede diger, diger på eller ved beskyttede naturtyper eller diger, der fremgår af 4cm kort. Derimod er det kun landzonedelen af f. eks. et længere dige, hvor en del af strækningen ligger i landzone og resten i byzone eller sommerhusområde, der er beskyttet. Det gælder dog ikke, hvis diget er beskyttet af bestemmelser i en lokalplan for området.

Diger omkring kirkegårde

Kirkegårdsdiger er diger omkring kirkegårde, der er omfattet af lovgivningen om Folkekirkens kirkegårde og kirkebygninger. Disse diger er derfor ikke omfattet af digebeskyttelsen efter museumslovens § 29 a.

For disse diger gælder i stedet Kirkeministeriets bekendtgørelse nr. 527 af 19. juni 1992 m. senere ændring.

Diger i ejendoms- skel i Sønderby, Thy, indtegnet på Kort- og Matrikelstyrelsens kortværk.

©Kort- og Matrikelstyrelsen.

Stendiget omkring præstegårdshaven i Vinkel er bevaret med et svagt buet forløb. Til højre ses kirkegårdsdiget, som er rettet til i moderne tid. Præstegårdsdiget er beskyttet af museumsloven. Kirkegårdsdiget er omfattet af loven om kirkegårde og kirkebygninger.

Foto: Kurt Nielsen, Det Regionale Faglige Kultur- miljøråd, Viborg.

Et nyere havegærde af kampesten som dette er ikke beskyttet. Her med cementfuger.

Foto: Ellen Warring.

Havediger

Diger omkring eller i haver i snæver forstand er ikke omfattet af beskyttelsen i museumsloven. Det gælder især nyere stendiger og jordvolde, som omgiver moderne haver og indgår i haveanlægget. Derimod er ældre sten- eller jorddiger langs landsbygader, som samtidig afgrænser haver mod gaden, beskyttet. Også diger omkring ældre præstegårdshaver, herregårdsparker og andre parker o. lign. er beskyttet.

Reglerne for havediger fremgår af digebekendtgørelsen § 1, Stk. 3.

Et gammelt toftedige mod bygaden i Vinkel markerer gårdens enemærke i landsbyen. Midtjylland.

Foto: Kurt Nielsen, Det Regionale Faglige Kulturmiljøråd, Viborg.

Diger langs vandløb

Diger langs vandløb, der *alene* har til formål at sikre lavtliggende arealer mod oversvømmelse, højvandsdiger, er ikke beskyttet. Det skyldes, at de ikke er diger i lovens forstand. Mange diger langs vandløb markerer sogne- eller ejerlavsskel, og er derfor også skeldiger, som er beskyttede.

Diger til kystbeskyttelse

Diger, der *alene* tjener kystbeskyttelsesformål er ikke beskyttet, da de ikke er diger i lovens forstand. Diger, der etableres i forbindelse med landvindingsprojekter er omfattet af kystbeskyttelsesloven.

Diger, der beskytter mod sand- eller snefygning

Diger langs f. eks. jernbaner og veje, der *alene* har til formål at forhindre en strækning i at sne eller sande til er ikke beskyttet, da de ikke er diger i lovens forstand. Gamle vejdiger, der er opført til at afgrænse veje eller markere skel er omfattet af beskyttelsen, selvom de også har fungeret som f.eks. snediger.

5.3. Den vejledende registrering (digebekendtgørelsens § 1)

De tidligere amtsråd lavede en vejledende registrering af de diger, der er beskyttet efter digebekendtgørelsens § 1.

Registreringen kan ses under arealinformation (<http://kort.arealinfo.dk/>) på Danmarks miljøportal (<http://miljoportal.dk/>).

Udover de diger, der er beskyttede efter bekendtgørelsens § 1, kan nogle vejledende registreringer også omfatte diger, som først vil være endeligt beskyttet, når de er blevet konkret udpeget efter bekendtgørelsens § 2 (se mere i afsnittet umiddelbart nedenfor). Registreringerne kan eventuelt også mangle diger, der først kan tages ud ved en konkret udpegning.

Den generelle beskyttelse kan erstattes af beskyttelse efter en konkret udpegning ved en samlet vurdering. Dette er for at sikre, at alle diger af væsentlig kulturhistorisk, biologisk eller landskabelig betydning bliver beskyttet, mens diger uden en sådan betydning ikke beskyttes.

Dette fremgår af digebekendtgørelsens § 2.

5.4. Beskyttelse af sten- og jorddiger efter kommunens konkrete udpegning (digebekendtgørelsens § 2)

Kommunalbestyrelsen kan konkret beskytte diger efter en samlet vurdering. Adskillige beskyttelsesværdige diger er af forskellige grunde ikke vist på 4 cm kortene og er derfor ikke generelt beskyttede. (se kap. 3.1). Kommunen kan også udpege disse diger som beskyttede. Formålet med dette er ikke, at der på landsplan skal beskyttes væsentligt flere eller væsentligt færre diger, end i dag. Der vil i praksis være tale om mindre ændringer, hvor værdifulde diger, som ikke er omfattet af den generelle beskyttelse, beskyttes og, hvor uvæsentlige diger eller dele af diger kan udtages af beskyttelsen.

Muligheden for konkret udpegning fremgår af digebekendtgørelsens § 2.

6. Sten- og jorddiger, der er beskyttede efter andre bestemmelser

6.1. Diger beskyttet som fortidsminder (museumslovens § 29 e)

Sten- og jorddiger kan også beskyttes som *fortidsminder* efter museumslovens § 29 e og bilaget til loven, kap. 2, nr. 14. Diger tilhører den kategori af fortidsminder, som først er beskyttet, når ejeren har modtaget meddelelse om deres tilstedeværelse på ejendommen (se § 29 e, stk. 3). Hvis et dige er beskyttet som fortidsminde, gælder kun disse regler for diget. Det kan altså ikke samtidig være beskyttet af bestemmelserne i lovens § 29 a om sten- og jorddiger.

Kun få sten- og jorddiger er beskyttet som fortidsminder. Som eksempel kan nævnes diger med en særlig betydning eller historie, som f.eks. "folkevolde", der forstås som grænse- eller forsvarsvolde. Udover forbud mod ændringer indebærer fortidsmindebeskyttelsen bl.a., at en zone på 2m langs diget ikke må jordbehandles, gødes eller beplantes (se museumslovens § 29 f).

Barde Dige vest for Herning er et ca. 640 m langt skeldige, der er fredet som fortidsminde.

Foto: Torben Dehn.

6.2. Diger beskyttet efter kirkelovgivningen

Kirkegårdsdiger er omfattet af Lov om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde. Disse diger er derfor ikke omfattet af digebeskyttelsen efter museumslovens § 29 a.

For disse diger gælder i stedet Kirkeministeriets bekendtgørelse nr. 77 af 2. februar 2009.

6.3. Diger på naturfredede arealer

Sten- og jorddiger kan også være beskyttet efter naturbeskyttelseslovens kap. 6 om fredning. Arealfredninger kan omfatte både fortidsmindebeskyttede diger og sten- og jorddiger beskyttede efter museumslovens § 29 a.

Det kan dreje sig om længere, markante stendige forløb eller komplekser af diger. Det kan også dreje sig om diger, der indgår i større, fredede områder som en del af områdets fredningsværdige elementer. Digerne kan samtidig være omfattet af museumslovens § 29 a.

6.4. Forhold til anden lovgivning i øvrigt

Man kan ikke tilsidesætte beskyttelsen i museumslovens § 29 a, fordi et forhold tillades eller er udtrykkeligt tilladt efter anden lovgivning.

Fredningsdeklarationer

Det eneste, der fortrænger den generelle digebeskyttelse, er fredningsdeklarationer, der trådte i kraft før den 1. oktober 2004, og hvor bestemmelsen træder i stedet for digebeskyttelsen.

Naturbeskyttelse

Beskyttede sten- og jorddiger kan ligge på naturarealer, der er beskyttet som naturtype og omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3. Dispensation fra denne bestemmelse til at ændre

et dige, vil ikke fritage fra at søge om dispensation fra museumslovens § 29 a.

Indvinding af råstoffer

Råstofindvinding kræver tilladelse. Det gælder uanset om den kan ske uden tilladelse efter råstofloven, f.eks. til eget brug. Og det gælder også, hvor gravning er anmeldt og indvindingsrettigheder er givet efter råstofloven. Dispensation er også nødvendig, selv om der er sket ekspropriation.

Kommunale planer

Retningslinjer og arealudlæg i overordnede kommunale planer fritager ikke fra at søge om dispensation til at nedlægge et beskyttet dige. Vedtagelse af lokalplaner, der forudsætter indgreb i et beskyttet dige, der ligger i landzone før planen vedtages, indebærer ikke en dispensation. Se mere i kapitel 5.2.

7. Afgørelser om digebeskyttelse

(museumslovens § 29 j, stk. 2, jf. § 29 a)

7.1. Administration af dispensationsbeføjelsen

I det følgende gives eksempler på tiltag, som kræver/ikke kræver dispensation fra beskyttelsen.

Det afgørende for om et tiltag kræver en dispensation, er om digets tilstand ændres. En række mindre indgreb er så perifere, at de ikke skal betragtes som tilstandsændring. Det er ikke muligt udtømmende at nævne, hvilke indgreb, der ikke kræver dispensation.

Jordkabler, rørledninger m.v.

Det kræver ikke tilladelse at grave mindre jordkabler eller mindre rørledninger ned og at udføre mindre arkæologiske undersøgelser

i form af sonderende snit gennem et dige, hvis diget reableres fuldstændig bagefter. Drænrør eller ledninger kan også frit føres under et dige ved underboring.

Almindelig vedligeholdelse

Almindelig vedligeholdelse i form af reparation af kortere strækninger af stendiger, hvor sten er skredet ned, betragtes ikke som en ændring af tilstanden, ligesom udbedring af mindre, sammensunkne partier af jorddiger med jord eller græstørv heller ikke kræver dispensation.

Derimod kræver det dispensation at omsætte længere partier af stendiger eller at udføre en mere omfattende opretning af jord- eller græstørvsdiger. Der må ikke fjernes sten fra stendigerne, jf. s.39.

Stendige under nænsom restaurering i Sønderby på Fyn. Bemærk at stenenes mos- og lavgroede side fortsat vender udad.

Foto: Ellen Warring.

Stød og rødder

At trække stød og rødder op efter en bevoksning på et dige, kræver også dispensation. Det skyldes, at fremgangsmåden ødelægger diget og ændrer det.

Gødskning og sprøjtning

Gødskning eller brug af bekæmpelsesmidler kræver dispensation, da det kan beskadige eller nedbryde diget og dets plante- og dyreliv, jf. s.40. Højtryksspuling af stendiger er en ændring af tilstanden, da det ændrer stenenes overflade og digets funktion som vigtigt levested for planter og dyr.

Beskæring af træer m.v.

Digets evt. bevoksning med træer og buske er ikke beskyttet. Derfor er der heller ikke et forbud mod indgreb i beplantning eller bevoksning på et dige i form af traditionel beskæring af træer og buske. Fældning af træer eller buske på diget ved afsavning ved roden betragtes heller ikke som en tilstandsændring. Eksisterende levende hegn på et dige kan også udbedres ved indplantning af enkelte træer eller buske uden tilladelse, jf. s.39.

Hegn og dyrkning

Det er tilladt at dyrke eller plante hegn op til et beskyttet sten- og jorddige. Men i stedet for et levende hegn ved siden af diget, kan eksisterende beplantning på diget med fordel plejes og suppleres ved manuel indplantning. Etablerer man et levende hegn ved siden af et dige, er det mindst ødelæggende for diget som levested for flora og fauna, hvis det bliver planter på skyggesiden.

Der må ikke pløjes eller graves så tæt ind til et dige, at det skrider ud.

7.2. Tilladelse til at ændre diger

Museumslovens § 29 a om beskyttede diger er en forbudsbestemmelse: "Der må ikke foretages ændring i tilstanden af sten- og jorddiger og lignende".

Kommunalbestyrelsen kan dog i særlige tilfælde dispensere fra forbuddet. Muligheden for dispensation følger af lovens § 29 j, stk. 2.

Forbudet mod at ændre digers tilstand er udtryk for en generel samfundsmæssig interesse i at bevare sten- og jorddigerne. Reglerne om dispensation skal administreres restriktivt. En væsentlig jordbrugs- eller anden økonomisk eller rekreativ interesse er ikke en tilstrækkelig begrundelse for et indgreb. Formuleringen, at der kun "i særlige tilfælde" kan dispenseres fra forbudet mod tilstandsændringer, indebærer, at dette kun kan ske sjældent. Det gælder for væsentlige indgreb så som nedlæggelse af et dige. Med "særlige tilfælde" sigtes til så væsentlige samfundsmæssige interesser, at de i den konkrete sag vil kunne tilsidesætte de bevarelsesinteresser, bestemmelsen skal sikre.

Beskyttelsen af sten- og jorddiger blev indført, da naturbeskyttelsesloven trådte i kraft den 1. juli 1992. Man forventede dengang, at lovens regler om beskyttede diger, ville blive erstattet af en konkret udpegning af de beskyttelsesværdige diger. Under lovbehandlingen i Folketinget blev det tilkendegivet, at man indtil da skulle være særlig tilbageholdende med at dispensere fra forbudet mod at ændre digernes tilstand. Naturklagenævnets praksis i klagesager stemte da også overens med dette i de følgende år. I midten af 1990'erne blev det besluttet at lade den midlertidige ordning fortsætte indtil videre. Naturklagenævnet har siden da konkret vurderet, om der er tale om beskyttelsesværdige diger. Nævnet har i dag fastlagt en restriktiv praksis.

Retningslinjer for dispensation

Retningslinjerne i dette afsnit er udarbejdet på baggrund af lovbemærkningerne (Naturbeskyttelsesloven 1992), Naturklagenævnets praksis samt afgrænsningen af umiddelbart beskyttede diger.

Følgende tre kriterier er væsentlige for at vurdere, om et dige, som er beskyttet efter bekendtgørelsens § 1, konkret er beskyttelsesværdigt:

- digets landskabelige betydning
- digets kulturhistoriske betydning
- digets biologiske betydning.

Hvis et dige skal tages ud af beskyttelsen, skal det hverken være landskabeligt, kulturhisto-

risk eller biologisk værdifuldt. Det er i princippet tilstrækkeligt, at diget vurderes værdifuldt i én betydning for at være beskyttelsesværdigt.

Kriterierne har været lagt til grund for Naturklagenævnets afgørelser.

Naturklagenævnet har lagt vægt på, at:

- diget har landskabelig værdi, fordi det fremtræder som et væsentligt element i landskabet i kraft af dets længde, profil, eller som markering af skel,
- diget udgør en del af et sammenhængende digesystem,
- diget har væsentlig landskabelig, kulturhistorisk eller biologisk værdi uanset, at det udgør en rest af et system,
- diget har kulturhistorisk værdi, fordi det udgør et gammelt administrations-, ejendomsskel, eller et anvendelsesmæssigt skel, som f.eks. en kreaturindhegning eller del af en drivvej,
- diget kan dateres til ældre tid eller har et uregelmæssigt forløb, der indikerer en meget høj alder,
- diget er et stendige,
- diget har biologisk værdi som levested for dyr og planter,
- diget har værdi som biologisk spredningskorridor,
- diget har en biologisk eller kulturhistorisk værdi, selvom det ikke er særlig markant, har en beskeden eller varieret højde, eller kun er bevaret som en terrænforskel,
- digets værdi er veldokumenteret (f.eks. foruden funktionsbestemmelse, dokumenteret ved kort og fotografier m.v.),
- diget ikke er til hinder for væsentlige samfundsmæssige hensyn, dog afvejet i forhold til digets kulturhistoriske værdi. (Mageskifte eller andre private driftsøkonomiske fordele er ikke en tilstrækkelig begrundelse).

Derudover har Naturklagenævnet udtalt, at alle diger fra før udskiftningen eller diger, der er etableret i forbindelse med udskiftningen, som udgangspunkt er kulturhistorisk interessante (2004).

Selv om det kan være svært at få øje på: et meget gammelt, beskyttet jorddige i bunden af en kratbevokset skrænt, Holbæk ved Randers Fjord.

Foto: Jette Bang, Kulturarvsstyrelsen.

Naturklagenævnet har undtagelsesvist vurderet et dige som ikke bevaringsværdigt. Når en væsentlig kulturhistorisk, biologisk eller landskabelig værdi, ikke har gjort sig gældende, har nævnet afgjort, at et dige kan sløjfes, hvis

- diget har ligget isoleret uden sammenhæng med andre diger eller biotoper og har haft en ringe udstrækning,
- diget er meget dårligt bevaret, ødelagt for lovbeskyttelsen eller for en stor dels vedkommende er (lovligt) fjernet og ikke er en del af et større system.

Visse sager handler om at behandle ansøgninger om efterfølgende lovliggørelse af fjernelsen af et beskyttet dige. Når der gives påbud om at reetablere diget, kan dette påbud bringes for Naturklagenævnet. Naturklagenævnet har i sådanne sager krævet, at diget reetableres, hvis

- der ikke burde gives dispensation efter en sædvanlig behandling af ansøgning om at fjerne et dige, og
- der ikke er tale om et særligt tilfælde.

Diger, der forhindrer større offentlige projekter

I forbindelse med jordfordeling som følge af større naturforvaltningsprojekter, offentlige anlægsarbejder som motorveje eller lign., vil der i mange tilfælde kunne dispenseres, hvis diget direkte er til hinder for projektet. Der gives normalt tilladelse til at fjerne diger i områderne op til de arealer, der er berørt af projektet i forbindelse med den nye jordfordeling, hvis et diges placering gør, at den resterende mark ved siden af f.eks. en ny motorvej er så smal, at den ikke kan dyrkes. Der bør dog ikke gives tilladelse til at nedlægge et dige, når det stadig ligger i ejendomsskel, hvis der er tale om ejerlavsdiger eller landskabeligt markante diger.

Åbninger til gennemkørsler

Der bør som hovedregel gives tilladelse til åbninger til gennemkørsler (digegenembrud) i beskyttede diger, hvis f. eks. dyrkning af et tilkøbt areal indebærer kørsel på landevej eller en betydelig omvej. Dog bør antallet af digegenembrud eller disses bredde og placering vurderes i hvert enkelt tilfælde. Placeringen bør ikke ødelægge strukturer som kryds og hjørner, hvor diger mødes, eller sløre uregelmæssige forløb hos gamle diger. Et digegenembrud vil altid reducere digets funktion som spredningsvej og ledelinje. Bredden af

Bevaret ledsten i en åbning i et udskiftningsdige i Svindinge. Østfyn. Pas på gamle led samt kryds, hvor diger støder sammen, når der gives tilladelse til digegenembrud (nye åbninger).

Foto: Ellen Warring.

åbningen bør i rimeligt omfang indrettes i forhold til de køretøjer og landbrugsmaskiner, der skal benytte den, f.eks. en mejetærsker med skærebord. Dog bør der ikke gives tilladelse til gennembrud af så stor bredde, at der f.eks. kan køres igennem med en udslået sprøjtebom.

Ved afslag på ansøgning om at fjerne et dige kan et nyt gennembrud i diget evt. tillades i stedet, hvor det er relevant. Den praksis, som har dannet sig for digegennembrud, afspejler, at hensigten med beskyttelsesbestemmelsen først og fremmest er at bevare digerne.

Omsætninger og pleje, der er nødvendige for at bevare diget

Der bør som hovedregel dispenseres til større omsætninger af stendiger, hvor det er nødvendigt for at bevare diget. Dispensationen kan evt. gives på vilkår, der sikrer særlige kulturhistoriske eller biologiske interesser ved omsætningen.

På samme måde bør der som udgangspunkt også dispenseres til pleje, der går videre end sædvanlig vedligeholdelse, hvis det er foreneligt med bevarelsen af sten- eller jorddiget. Visse indgreb som f.eks. optrækning af større stød og trærødder efter en fjernet træbevoksning på et dige er så store indgreb, at diget oftest beskadiges kraftigt eller i realiteten nedlægges. Der bør selvfølgelig ikke dispenseres til dette.

Optrækning af stød og rødder virker ofte ødelæggende på diget og forandrer dets dimensioner.

Foto: Torben Dehn, Kulturarvsstyrelsen.

Sprøjtning, højtryksspuling, brug af gasbrænder o.l.

Sprøjtning og øvrig brug af bekæmpelsesmidler på sten- og jorddiger kræver tilladelse. Kommunen bør ikke dispensere, hvis det ødelægger levesteder og ændrer digets plante- og dyreliv væsentligt. Der bør derfor kun i særlige tilfælde meddeles dispensation til sprøjtning eller anden brug af bekæmpelsesmidler. Højtryksspuling og brug af gasbrænder skal man af samme grund være tilbageholdende med. Især på stendiger kan der vokse sjældne klippeplanter. Det bemærkes, at diger, der blev sprøjtet før digebeskyttelsen trådte i kraft 1. juli 1992 (i naturbeskyttelsesloven), fortsat kan sprøjtes i hidtidigt omfang, selv om det helst bør undgås. Man bør også undgå gødskning på digerne, da dette også ændrer leveforholdene.²

Kommunen bør derfor anbefale, at alt markarbejde holdes i en afstand fra digerne, der hverken beskadiger dem fysisk eller kemisk.

Læs mere om digernes biologiske betydning i kap. 8.2.

Dispensationer kan gives på vilkår

Der kan stilles betingelser eller vilkår i forbindelse med en tilladelse. Vilkårene kan f.eks. handle om den måde, det ansøgte skal udføres på. Vilkårene skal ligge inden for rammerne af lovens formålsbestemmelser, dvs. at evt. forbehold eller forudsætninger handler om kulturhistoriske eller biologiske sammenhænge. Det betyder f.eks., at en dispensation til at fjerne et dige med en kulturhistorisk værdi ikke kan betinges af, at diget erstattes med en anden biotop (læhegn m.v.) med placering samme sted eller et andet sted. Det samme gælder for opførelse af et nyt dige, hvor der ikke tidligere har været et sten- og jorddige. Hensigten med loven er bl.a. at beskytte den oprindelige digestruktur med dennes kulturhistoriske betydning og særegne egnstræk.

Vilkår kan f.eks. handle om udførelse (omsætning), materiale, etablering af stabile flader og afslutninger, dimensioner, manuel beplantning med enrækket hegn af lokale arter, soignering, evt. genopførelse af et digestykke, m.v.

²⁾ Jf. Forslag til Lov om naturbeskyttelse fremsat den 24. oktober 1991, s. 37 Bemærkninger til lovforslaget.

Et brud til en ny åbning. Her skal enderne formes omhyggeligt og overfladen klappes til.

Foto: Torben Dehn, Kulturarvsstyrelsen.

Betingelser, der knyttes til en tilladelse, er bindende for ejer og indehaver af andre rettigheder over ejendommen uden hensyn til, hvornår retten er stiftet. Myndigheden tinglyser betingelser af varig interesse på den pågældende ejendom for ansøgerens regning. Dette følger af museumslovens § 29 k, stk. 1.

Når vilkår ikke opfyldes

Hvis vilkår ikke opfyldes, afhænger reaktionen af dispensationen og vilkårenes karakter. Der kan være tale om, at dispensationen umiddelbart bortfalder, eller at det uopfyldte vilkår gennemtvinges - evt. ved domstolens hjælp. Der kan også blive tale om at tilbagekalde dispensationen. Kulturarvsstyrelsen påser, at vilkår i tilladelser overholdes. Se lovens § 29 o, stk. 3.

Udnyttede tilladelser bortfalder

En tilladelse eller dispensation bortfalder, hvis den ikke er udnyttet inden 3 år efter den er meddelt, eller ikke har været udnyttet i tre på hinanden følgende år. Fristen kan ikke forlænges, men der kan ansøges på ny. Se museumslovens § 29 k, stk. 2.

7.3. Dispensation, hvor der er foretaget en konkret udpegning efter bekendtgørelsens § 2

I områder, hvor de beskyttelsesværdige diger er udpeget efter en samlet vurdering, er der taget stilling til deres kulturhistoriske, biologiske og landskabelige bevaringsværdier. De diger, der herefter er beskyttet, er de diger, der skal bevares i området. Andre diger kan fjernes uden tilladelse, hvis de ikke er beskyttet efter andre regler, f.eks. som fortidsminder eller ved fredning. Der må derfor udvises særlig tilbageholdenhed med at dispensere til fjernelse af beskyttede diger i områder, hvor diger er konkret udpeget efter en samlet vurdering. Uvæsentlige diger, der tidligere ville blive tilladt fjernet i forbindelse med en dispensationsansøgning, er nu taget ud af beskyttelsen.

Etablering af nye digegennembrud kan tillades efter samme retningslinjer, som gælder for diger, der er omfattet af digebekendtgørelsens § 1.

Stendige bevokset med mos, lav og urter. Egeskov på Fyn.

Foto: Fyns Amt.

7.4. Dispensation indenfor internationale naturbeskyttelsesområder og i forhold til yngle- og rasteområder for visse arter (digebekendtgørelsens § 7)

EU's direktiv om bevaring af naturtyper og vilde dyr og planter, det såkaldte "habitatdirektiv" rummer dels bestemmelser om en særlig beskyttelse i de særligt udpegede internationale naturbeskyttelsesområder (Natura 2000-områder), dels et forbud mod, at yngle- eller rasteområder beskadiges eller ødelægges for visse dyre- og plantearter, som fremgår af direktivets bilag IV.

Der kan derfor ikke gøres undtagelse fra bestemmelserne i museumslovens § 29 a, efter dispensationsbestemmelsen i lovens § 29 j, stk. 2, hvis dette er i strid med direktivet.

Der er udpeget internationale naturbeskyttelsesområder (Natura 2000-områder) på baggrund af direktivet. Der må ikke gives tilladelser, dispensationer m.v., der kan skade naturtyper eller levesteder for arter, som områderne er udpeget for at beskytte. Se Miljøministeriets bekendtgørelse nr. 408 af 1. maj 2007 om udpegning og administration af internationale naturbeskyttelsesområder samt beskyttelse af visse arter (læs mere på By- og Landskabsstyrelsens Natura 2000 hjemmeside, www.blst.dk/natura2000).

Direktivets artikel 12 og 13 rummer en generel beskyttelse af visse dyre- og plantearter, som skal respekteres i forbindelse med admi-

nistration af digereglerne. Efter artikel 12 må yngle- og rasteområder for arter på direktivets bilag IV ikke beskadiges eller ødelægges, ligesom arterne ikke må forstyrres eller forsætligt slås ihjel. Efter artikel 13 må planter på samme bilag ikke beskadiges. Liste over bilag IV-arter optræder som bilag 11 i ovennævnte bekendtgørelse nr. 408.

Bestemmelserne i artikel 12-13 kan især have relevans for visse af dyrearterne, der kan være tilknyttet diger. Markfirben kan leve på stendiger og stor vandsalamander, klokkefrø, løgfrø, løvfrø, spidssnudet frø, springfrø, strandtudse og grønbroget tudse kan forekomme på stensåvel som på jorddiger. På diger med levende hegn af især bærbuske kan hasselmus opholde sig. Diger med stynede popler eller andre meget gamle og hule træer kan være levested for småflagermus. Desuden kan alle diger også være spredningskorridorer for birkemus, der også kan leve ved digets fod.

Bilag IV-listens danske insekt- og plantearter vurderes ikke at have tilknytning til diger. Se artikel 12,13 og 16 i habitatdirektivet.

Se Rådets direktiv 92/43/EØF af 21. maj 1992 med senere ændringer.

8. Afgørelser skal begrundes

Når der træffes afgørelse i en ansøgning om dispensation, jf. museumslovens § 29 j, stk. 2, skal tilladelsen eller afslaget begrundes.

Det er vigtigt at redegøre for det grundlag en afgørelse er truffet på, dels for at ansøger og andre berørte kan forstå afgørelsen, og dels for at myndigheder og andre klageberettigede kan vurdere afgørelsen.

Man kan starte med digernes generelle betydning:

Digerne er vigtige elementer i kulturlandskabet, som både viser tidlige tiders arealudnyttelse, ejendoms- og administrationsforhold, fungerer som levesteder og spredningskorridorer for dyr og planter og bidrager til et afvekslende landskab, ofte med egnskarakteristiske digestrukturer.

Alle diger har en kulturhistorisk, en biologisk og en landskabelig betydning af større eller mindre værdi, der skal vurderes når beskyttelsen administreres.

Diget beskrives i afgørelsen:

- hvilken type dige, det drejer sig om,
- evt. anden benyttelse,
- matrikeladresse (ofte mellem to matrikler),
- beliggenhed i en digestruktur,
- alder,
- længde, højde og bredde,
- materiale og udførelse,
- evt. gennembrud,
- bevoksning og
- tilstand.

Oplysningerne skal lægges til grund, når man vurderer digets værdi.

8.1. Digernes kulturhistoriske betydning

Over hele Danmark ligger et net af diger, der afspejler skiftende tiders administrative skel og landbrugets driftsform og ejerforhold. Et meget kompliceret net, med små og store masker, rektangulære og uregelmæssige former, indeni hinanden og krydsende hinanden, af forskellig længde, højde og drøjde. Når man ser nærmere på mønstret, viser det sig, at der er en overordnet sammenhæng, og i denne, forskellige funktioner. Uregelmæssighederne og variationerne afspejler forskellige lag af inddelinger eller afgrænsninger, afsat i forskellige tider, og ofte er strukturer genbrugt gennem historien.

Digerne skildrer Danmarks administrative forhold fra jernalder til nyere tid

Inddelingen i sogne stammer tilbage fra den første kristne tid. De diger, der markerer denne inddeling er også grænse for et ejerlav, da hele landsbyejerlav slog sig sammen til et sogn. Landsbyernes ejerlav har ofte rødder endnu længere tilbage i tiden, til jernalderen, hvor landsbyerne flyttede rundt inden for sit jordtilliggende, ejerlavet. Sogne- og ejerlavsdiger er ofte opført i større dimensioner og derfor ofte velbevarede. Det samme gælder for digerne omkring hovedgårdens ejerlav (herregårdsdiget). De fleste hovedgårde flyttede ud af landsbyerne allerede i middelalderen, hvor herremanden frahegnede sin jord.

Digerne fortæller ejendoms historie

Den mosaik, vi ser af diger inden for ejerlavet i dag, det net af lineære diger formende rektangler og stjerner med stråler i vifter, er historien om den store udskiftning af landsbyfællesskabet, der ofte medførte en udflytning af bøndergårdene fra landsbykernen omkring

Diger omkring permanente græsningsmarker på Holmen ved Lerkenfeld Å. Landsbyen Vesterbølles dyr blev drevet mellem jorddiger (drivveje) ud i indhegningerne på engen.

Foto: Det Regionale Faglige Kulturmiljøråd, Viborg.

1800. Den enkelte landmand indhegnede og markerede, ligesom herremanden, den jord gården blev tildelt. De senere husmandsejendomme, typisk udskiftede fra hovedgårdsjord, blev også ofte indhegnede. På hver ejendom kan igen indre diger vise opdelingen i forskellige marker.

Digerne viser tidligere tiders arealudnyttelse

I og krydsende dette digemønster, ofte i mere bugtede og uregelmæssige forløb og evt. af kortere længde, afspejler andre diger en ældre landskabshistorie - den fra landsbyfællesskabets tid før udskiftningen.

Hvor landbruget har været mere ekstensivt

og differentieret, især ude i marginale egne, er der bevaret rester af diger, der viser skellet mellem "indmarken", agrene, og "udmarken", græsning og skov, og i nogle tilfælde skellet mellem vangene i den fælles agerjord. Der kan også opleves efterladte indhegninger af løkker, der har været brugt som nyttehaver eller enge til høslet, indhegninger til dyr og drivveje.

Senere fortæller digerne også historien om de store skovtilplantninger på heden (diger rundt om skoven) og om landevejsbyggeri (diger i vejkantene).

Diger viser egnsforskelle både i struktur og byggematerialer

Hver egn har sin inddeling af landskabet med baggrund i topografi, erhverv og ejendomsstruktur: store markstrukturer i hovedgårdslandskaber f.eks. i Østjylland og på Fyn, mange små løkker og mere uregelmæssige inddelinger i udkantsområder f.eks. i Nordvestjylland og på Bornholm, store skovindhegninger på heden i Midt- og Vestjylland. Hvor der var god plads i landsbyen og jævnt fordelt jordkvalitet var stjerneudskiftningen mulig. Hvor det var trangt og vilje til udflytning, måske også påvirket af fordelingen af marktyper, blev blokke og strimler mere brugt for at alle skulle få del i alle typer jord.

Tangdigerne i Ebeltoft er bevokset med bukketorn. Digerne afgrænsede haverne og beskyttede mod oversvømmelse.

Foto: Torben Dehn.

Diger kan være opført af tang i kystnære områder, som i Ebeltoft og Svendborg og på øerne. Stendiger er mest almindelige på Fyn og på Bornholm, og i kridtområdet på Mors byggedes hegn af kridt.

Læs mere om de forskellige diger i kap. 2.

8.2. Digerens biologiske betydning

Digerne indgår sammen med andre biotoper som grøfter, vandløb, vandhuller, moser, småskove, levende hegn o. lign. i en mosaik af udyrkede områder i det opdyrkede agerland. Da antallet af sådanne områder er reduceret, er der sket en tilbagegang for de mange dyre- og plantearter, der er knyttet til småbiotoperne.

Det er derfor af stor betydning for dyre- og plantelivet, at der fortsat er sten- og jorddiger i agerlandet. De er vigtige som levesteder, og de har som langstrakte biotoper stor betydning for dyrs og planters muligheder for at bevæge sig og spredes i landskabet. Diger kan også rumme internationalt beskyttede arter eller naturtyper, hvor særlige regler gælder (se kap. 7.4).

Sten- og jorddiger er biologisk set relativt stabile sammenlignet med mange af deres omgivelser, som pløjes eller græsses, tilplantes, gødskes og sprøjtes måske flere gange om året. Sådanne forstyrrelser kan betragtes som "katastrofer" for de fleste naturligt forekommende dyre- og plantearter. Digerne, som oftest er permanent plantedækkede, påvirkes dog i et vist omfang af f. eks. gødskning og sprøjtning af de tilstødende landbrugsarealer.

Digerne er ofte tørre, og i naturområder er de relativt næringsfattige sammenlignet med de omgivende arealer. Dette bevirker, at plantearter, der er følsomme overfor ophobning af næring og derfor mere sjældne, trives her. I agerlandet vil digerne derimod ofte være påvirket af en ophobning af næringsstoffer fra gødskning, og i disse tilfælde vil vegetationen være præget af få og næringsbegunstigede arter som stor nælde og almindelig kvik.

Diger kan ses som opdelt i zoner med kantzo-

ner og en midterzone afhængig af, hvor brede de er, og om de er omgivet af en udyrket zone og bevokset med urter eller træer og buske. Afhængig af eksponeringen kan der være store mikroklimatiske forskelle på digets to sider. Der kan også være en zoneopdeling med hensyn til vandindhold og lysmængde, der kan variere fra top til bund. Derfor kan der leve mange forskellige arter på et dige.

I den følgende nærmere beskrivelse af digernes biologiske betydning er der også gjort rede for betydningen af vedplantevegetation på digerne. Der skal for god ordens skyld gøres opmærksom på, at lovens beskyttelse af diger ikke omfatter træer og buske på digerne.

Digerens funktion som levested for planter

Sten- og jorddiger kan under de rette betingelser rumme en mangfoldighed af plantearter. Der er i Danmark store regionale forskelle m.h.t. digetyper og deres artsindhold. Digerne er som levested vidt forskellige afhængig af, hvilket materiale de er bygget af, og om de er bevoksede med vedplanter eller om de er lysåbne.

Botanisk set er de tørre, lysåbne diger karakteriseret ved at rumme mange flerårige, blomstrende urter.

For de flerårige planter er digerne en stabil oase sammenlignet med de dyrkede marker. Mere end 300 arter af urter findes på diger, i skel og hegn. Det svarer til $\frac{1}{4}$ af alle hjemmehørende danske karplanter.

Diger i skovbryn rummer ofte mange typiske skovplanter.

På de lysåbne diger kan der i nogle egne, og især på diger beliggende ved overdrev, findes mange af de tørbundsplanter, som ellers hører hjemme på overdrev, heder og tørre skrænter. I egne, hvor overdrev og andre tørre naturtyper er blevet sjældne, kan diger have betydning som erstatningslevested for disse tørbundsarter. Blandt dem kan nævnes agersnerle, alm. røllike, blåklokke, engelskgræs, gul snerre, hare-klover, håret høgeurt, mark-krageklo, prikbladet perikon, sølv-potentil, femhannet hønsetarm, vår-gæslingeblomst og markbynke.

Jorddige i vintertid – levested og ledelinje til lille skov. Holbæk syd for Randers Fjord.

Foto: Jette Bang, Kulturarvsstyrelsen.

Der er kun undtagelsesvis tale om de store sjældenheder blandt arterne på digerne. På stendiger, som ikke er for tilgroede, kan der dog vokse sjældne arter af klippeplanter, der i Danmark ellers kun kendes fra Bornholm. Denne klippeflora omfatter arter af bregner som nordisk radeløv, rundfinnet radeløv, murrude og bægerbregne, foruden mosser og især mange arter af laver (lichener), som vokser på sten.

På visse stengærder kan der vokse op til 40 lavarter. Der kendes ca. 850 lavarter i Danmark. Blandt de laver, som hyppigt træffes på stendiger, kan nævnes alm. bleg skivelav, alm. æggeblommelav, bleggrøn kantskivelav, brun småsporelav, messingskållav, mørk landkortlav, rudret skivelav, sodskållav, sort foldekantlav og stengærde-kantskivelav.

Der kan også findes en række sjældne lavarter på stendigerne. Som eksempler kan nævnes bronzeskållav, buklet navlelav, glat navlelav og smalfliget skållav. Artssammensætningen i lavfloraen på digerne veksler med graden af skygge, stenenes art, luftens syreindhold m.v.

Planterne på digerne kan repræsentere omgivelsernes nuværende eller tidligere vegetation. F.eks. vil det måske kunne ses i sammensætningen af arter, om der tidligere har været græsningsarealer, som nu er pløjet op, eller om der har været skov og krat, som nu er fjernet. Hvor sten- og jorddigerne ved anlæg er blevet beplantede med træer og buske for at øge hegnseffekten, genfindes ofte rester af denne beplantning i dag. Det er typisk arter, som hvidtjørn, slåen, hassel og pil, der er blevet plantet på digerne.

Vedplantevegetationen kan dog også være etableret ved selvindvandring. Her vil især

tilstedeværelsen af frøkilder, spredningsevne og spiringsevne være bestemmende for, hvad der slår an. Typiske selvspredte arter er alm. hyld, slåen, mirabel, hunderose, alm. hvidtjørn, alm. røn, gråpil m.fl. Digerne er vigtige levesteder for vedvegetationen, da der er få steder i det åbne land, hvor træer og buske kan etablere sig. Karakteristisk for træer og buske på digerne er, at de ofte er lyskrævende, at de kan etablere sig i et tæt græs- og urtedække, at de har en effektiv evne til at spredes med fugle eller med vinden, og at de har brede nichekrav i forhold til fugtighed, indhold af næringsstoffer i jorden m.v. – at de er ”generalister”.

Træer og buske skaber levesteder for andre plante- og dyrearter. De ændrer lysforhold og mikroklima, så det bliver mere skovlignende. Mange fugle og insekter er afhængige af de blomstrende og bærbærende buske, og større dyr kan finde skjul og redepladser i beplantningen.

Digernes funktion som levested for dyr

Sten- og jorddiger har en lang række funktioner til gavn for dyrelivet. De fungerer som redeplads, skjul, fourageringsområde, overvintringssted, sang- og rekognosceringspost, ledelinje og spredningskorridor.

Krybdyr

Digerne er generelt gode levesteder for de fem danske krybdyrarter - mark- og skovfirben, stålorm, hugorm og snog – især når digerne grænser op til skov og overdrev. De er alle varmeelskende dyr, som finder et varieret miljø med solingspladser, huller til skjul og overvintring samt fourageringsmuligheder på diger, der ikke er alt for tilgroede med træer og buske.

Også for en række paddearter har sten- og jorddiger betydning. Diger i nærheden af

Stendige rundt om præstegårdshaven i Svenstrup med bevaret bevoksning af mos og laver. Djursland.

Foto: Jette Bang, Kulturarvsstyrelsen.

vandhuller benyttes til fødesøgning, sommeropholdssted og skjul af bl.a. skrubbtudse og salamander, herunder stor vandsalamander. Flere paddearter – bl.a. skrubbtudse – overvintrer i digerne.

Gnavere og andre pattedyr

En række gnavere forekommer på og ved digerne, hvor de finder skjul og redepladser og søger føde. Især ses rødmus, markmus, dværgmus, brandmus, skovmus og halsbåndsmus. Også alm. spidsmus, dværgspidsmus og pindsvin ses på og ved digerne.

Blandt pattedyrene i øvrigt benytter især brud, lækat og ilder digerne som levested og til fouragering. Haren findes i det åbne land, men den er afhængig af diger og markkanter som skjul og redeplads og til at søge føde, når der ikke findes grønt på markerne. For rådyr er diger – især de træbevoksede – af stor betydning som dækning ved fødesøgning.

Insekter

Digerne er vigtige levesteder for mange insekter, f.eks. humlebier, som kan overvintrere i diger, og løbebiller, som har skjul i markkanterne og fouragerer på markerne. Artsrigdommen er langt større ved diger, hegn, plantninger m.v. end på dyrkede arealer. Hvilke insektarter, der forekommer, er i høj grad afhængigt af plantevæksten.

Fugle

Blandt fuglene er agerhønen et kendt eksempel på en art, som er afhængig af diger, skel og hegn. Redepladsen er i visse græs i markkanter. Agerhønen er en standfugl, som lever året rundt inden for et begrænset areal, hvor den er afhængig af både redeplads og fødemulighed for såvel kyllinger som den voksne fugl. Agerhønekyllingen lever af insekter, den voksne fugl af frø.

De helt eller delvist kratdækkede og træbevoksede diger er generelt de bedste fuglelokaliteter, da der er mange redepladser, rekognoscerings- og sangposter og et varieret fødeudbud i form af frugter, bær og insekter. En stor andel af fuglearterne ved den type diger er fugle fra skovbiotoper, f.eks. kan husskade, solsort, jernspurv, tornsanger, gærdesanger,

løvsanger, musvit, tornirisk, bogfinke og gulspurv nævnes som nogle af de mest almindelige. En række arter er knyttet til en kombination af mark og skov, som eksempler kan her nævnes agerhøne, ringdue, råge, bomlærke og tornirisk. Alle disse arter er i stærk tilbagegang, bl.a. fordi de trædækkede biotoper i agerlandet er blevet færre. Ved diger kan også træffes arter som stenpikker, hvid vipstjert og bynkefugl.

Diger som ledelinjer i landskabet

Sten- og jorddiger fungerer – ligesom andre linjeformede biotoper – som ledelinjer i landskabet for dyr på vandring. Planter kan sprede sig langs digerne, hvis der er de rette betingelser. Digerne danner sammen med levende hegn, grøfter, vandløb, skel, vejrabatter, skrænter m.v. grønne korridorer, som er med til at sikre et indhold af vilde dyr og planter i landskabet, som ikke ville være af tilnærmelsesvis samme omfang, hvis denne struktur manglede helt eller delvis. Et landskab med et godt og veludviklet net af spredningsveje kan indeholde mange flere arter og individer end et mere ensartet landskab. Arter vil ligeledes hurtigt kunne genindvandre, hvis de udslettes på en lokalitet.

Stendige som trædækket biotop, Borup Ris, Gunderslevholm ved Næstved

Foto: Torben Dehn, Kulturarvsstyrelsen.

Stævnet hegn på stendige. Øhavsstien i Svanninge Bakker.

Foto: Sune Hougesen Watkins.

Her vandrer dyr og spredes planter langt ud i landskabet.
Horne Land, Fyn.

Foto: Sune Hougesen Watkins.

Betydning for spredning af dyr

Digers funktion som ledelinjer i det åbne land kan f. eks. ses ved ræve og rådyrs vandringer i landskabet, hvor de foretrækker et dække i form af diger eller hegn. De linjeformede biotoper er væsentlige ved padders vandring fra ynglevandhullerne til sommeropholdsstederne. En række dyr benytter de linjeformede biotoper som base for vandringer ud på den åbne mark. En række arters aktionsradius er målt ud fra hegn og diger, f.eks. løbebillers indtil 50 m ud på marken, tornskades indtil 50 m, pindsvins indtil 250 m, skrubbuds indtil 150 m, spidsmus' indtil 200 m og myres indtil 50 m.

Diger, som vegetationsmæssigt og på anden måde har samme karakter som omgivelserne, vil ikke have denne spredningsøkologiske betydning. Det gælder f.eks. lyngdækkede diger på heder eller træbevoksede jorddiger i skove.

Betydning for spredning af planter

Også for planter har ledelinjer en funktion. Det er mest åbenlyst for dyrespredte plantearter, hvor dyrene vandrer langs ledelinjerne.

Dige med mange arter til forskel fra den dyrkede og gødede mark ved siden af. Øhavsstien i Svaninge Bakke.

Foto: Sune Hougesen Watkins.

For fuglespredte arter ses ofte en klumpvis fordeling, da fuglene flyver fra en træbevokset biotop til en anden og dropper frøene der. For skovurter og andre urter med vegetativ spredning ses et spredningsmønster, hvor de "vandrer" fra skoven og ud langs træ- og buskdækkede biotoper. Undersøgelser viser bingelurts spredning ved vegetativ formering til 20cm pr. år og hvid anemones til 1m pr. år. For planterne spiller kravet til voksested dog også en afgørende rolle. De førnævnte arter kræver derfor et skovlignende miljø.

Digegennembrud påvirker spredningsveje og ledelinjer

Et gennembrud i et dige vil altid reducere digets funktion som spredningsvej og ledelinje. For nogle arter vil det helt forhindre videre vandring. Generelt er lange, ubrudte strukturer bedre end korte med mange afbrydelser, når det gælder spredningsfunktionen.

8.3. Digeres landskabelige betydning

Udover deres biologiske og kulturhistoriske betydning, har sten- og jorddiger en selvstændig visuel betydning som strukturerende elementer i landskabet, og dermed for hvordan man oplever landskabet.

Diger former og præger et landskab

Digerne kan være arkitektonisk karaktergivende for et landskab gennem deres forløb og mønster. De kan markere og tydeliggøre terrænformerne enten ved at følge dem og dermed trække dem op, eller ved at gå på tværs af dem og dermed profilere dem. De kan også ved opdelingen af landskabet give det dimensioner og dybde, og dermed gøre det umiddelbart måleligt. Endelig kan digerne have en strukturerende effekt for landskabet gennem lineære, perspektiviske virkninger eller som kulisser.

Diger forankrer egnskarakteristik

Digerne kan også virke som egnskarakteristiske elementer i de forskellige egne af landet. Dette gælder eksempelvis i de vidtstrakte herregårdslandskaber på Midt- og Sydsjælland og Fyn, hvor jorderne opdeles af diger

Bølgende digelandskab med dybde på Asnæs ved Kalundborg.

Foto: Susanne Andersen.

i store, rektangulære herregårdsmarker. En helt anden landskabelig virkning findes f.eks. på Djursland og på Langeland, hvor agrene stedvis stadig er opdelt tæt af stendiger. Som andre eksempler på områder med egns karakteristiske digemønstre kan nævnes Løjtland i Sønderjylland og Bornholm.

stærkt, hvor digerne er bevokset med plantede eller selvindvandrede levende hegn. Bevoksningen understreger digerne som landskabselement og giver en varieret, årstidsbestemt oplevelse m.h.t. farver, former og dufte, og især kan valget eller sammensætningen af arter være meget karakteristisk for egnen.

Den landskabsmæssige betydning forøges

En struktur i landskabet og en ledelinje bliver fjernet.

Foto: Ellen Warring.

9. Underretning og offentliggørelse af afgørelser

(digebekendtgørelsens §§ 9 – 10)

9.1. Kommunalbestyrelsen skal underrette om afgørelser (digebekendtgørelsens § 9)

Kommunalbestyrelsen skal skriftligt meddele følgende klageberettigede om afgørelser vedr. museumslovens § 29 a:

1. adressaten for afgørelsen,
2. ejeren af den ejendom, som afgørelsen vedrører,
3. Kulturarvsstyrelsen,
4. By- og Landskabsstyrelsen, for afgørelser, der indebærer en fravigelse af beskyttelsen efter artikel 12, stk. 1, litra d, og artikel 13 i habitatdirektivet og andre offentlige myndigheder, der må antages at have interesse i sagen.

Følgende foreninger og organisationer skal underrettes, hvis de har bedt kommunalbestyrelsen om det:

1. lokale foreninger og organisationer, som har en væsentlig interesse i afgørelsen,
2. landsdækkende foreninger og organisationer, hvis hovedformål er at beskytte natur og miljø, og
3. landsdækkende foreninger og organisationer, som efter deres formål varetager væsentlige rekreative interesser, når afgørelsen berører sådanne interesser.

Lokale museer vil efter omstændighederne kunne betragtes som foreningslignende og vil derfor kunne være klageberettigede.

Ingen regler om høring

Der er ikke regler om, at klageberettigede skal høres på forhånd. Det kan dog være hensigts-

mæssigt, at give de klageberettigede, der er kendte på forhånd, mulighed for at udtale sig, inden afgørelsen træffes. Det gælder ved ansøgninger om indgreb eller andet, der kan have væsentlige konsekvenser for de beskyttede diger.

Meddelelse om dispensation skal være ledsaget af

- en vejledning om klageadgang. Her skal klageinstans, oplysning om fremgangsmåden ved klage samt klagefristen fremgå (ifølge forvaltningslovens § 25).

Underretningen skal også indeholde oplysning om

- at dispensationen ikke må udnyttes, før klagefristen er udløbet, og
- at rettidig klage har opsættende virkning for den påklagede afgørelse, med mindre klagemyndigheden bestemmer andet (se museumslovens § 29 v, stk. 3).

Kommunalbestyrelsen underretter den, som har fået dispensation, om klagen og om klagens opsættende virkning.

9.2. Offentliggørelse af kommunalbestyrelsens afgørelser (digebekendtgørelsens § 10)

Kommunalbestyrelsen skal offentliggøre afgørelser om dispensation fra museumslovens § 29 a, hvis

- afgørelserne er af større betydning eller
- af almindelig offentlig interesse, eller
- når de ikke er af underordnet betydning.

Offentliggørelsen sker ved bekendtgørelse i stedlige blade efter myndighedens nærmere bestemmelse.

Offentliggørelsen skal indeholde oplysning om

- hovedindholdet i afgørelsen,
- hvilke ejendomme eller dele af ejendomme, der er omfattet af afgørelsen,

- det eller de steder, hvor afgørelsen er fremlagt, og
- klageadgangen.

Reglerne om offentliggørelse følger af § 10 i digebekendtgørelsen.

10. Klage over afgørelser

(museumslovens § 29 t - v)

Kommunalbestyrelsens afgørelser om sten- og jorddiger kan påklages til Naturklagenævnet. Det følger af museumslovens § 29 t, stk. 1.

En klage over en afgørelse skal sendes skriftligt til den myndighed, der har truffet afgørelsen, her kommunen. Myndigheden videregiver klagen til Naturklagenævnet sammen med sagens akter og eventuelle bemærkninger i tilknytning til klagen. Dette fremgår af museumslovens § 29 v, stk. 2.

Klageberettigede

Kredsen af klageberettigede er fastlagt i museumslovens § 29 u

- ejeren af den berørte ejendom og adressaten for afgørelsen, som normalt vil være ansøgeren,
- offentlige myndigheder, når myndigheden har en ressortmæssig interesse i sagen,
- landsdækkende foreninger og organisationer, hvis deres hovedformål er at beskytte natur og miljø,
- landsdækkende foreninger og organisationer, som efter deres formål varetager væsentlige rekreative interesser, der berøres, og
- lokale foreninger og organisationer, som har væsentlig interesse i sagen.

Naboer og andre, som har en interesse uden at være medansøgere, vil ikke være klageberettigede.

Klagefrist

Reglerne om klagefrist findes i lovens § 29 v. Klagefristen er fire uger fra det tidspunkt, hvor afgørelsen er meddelt den klageberettigede. Det er afsenderen, der har ansvaret for, at klagen kommer frem rettidigt. Hvis en afgørelse er offentliggjort, regnes klagefristen fra datoen for dette – det gælder uanset hvornår en eventuel individuel underretning er givet. Udløber fristen på en lørdag, en søndag eller en helligdag, forlænges fristen til den følgende hverdag.

Hvornår må en tilladelse udnyttes?

En tilladelse må ikke udnyttes før klagefristen er udløbet. En rettidig klage har opsættende virkning for den afgørelse, der klages over, med mindre klagemyndigheden bestemmer andet. Det følger af museumslovens § 29 v, stk. 3. Kommunalbestyrelsens underretning om dispensation skal indeholde oplysning om, at dispensationen ikke må udnyttes, før klagefristen er udløbet, jf. bekendtgørelsen § 9, stk. 4. Kommunalbestyrelsen giver den, som har fået en dispensation, besked om, at der er klaget, og at klagen har opsættende virkning (jf. stk. 5).

11. Domstolsprøvelse af afgørelser (museumslovens § 29 x)

Domstolene kan efterprøve de afgørelser, som myndigheder træffer. Det følger af grundlovens § 63.

Et søgsmål til prøvelse af en afgørelse efter museumslovens kap. 8 a eller efter de regler, der er udstedt efter dette kapitel, skal være anlagt senest 6 måneder efter, at den pågældende har fået meddelt afgørelsen. Er afgørelsen bekendtgjort offentligt, regnes fristen altid fra bekendtgørelsen. Efter forvaltningslovens § 26 skal både 1. instansens (kommunalbesty-

relsens) og klageinstansens afgørelser være ledsaget af oplysning om søgsmålsfristen.

Det er ikke en forudsætning for domstolsprøven, at spørgsmålet er behandlet af den administrative klagemyndighed.

Hvem er søgsmålberettiget?

Det fremgår ikke af museumsloven, hvem der er søgsmålberettiget. Det vil være domstolene, som i de enkelte sager afgør, om der er den fornødne retlige interesse hos sagsøgeren.

12. Kommunens oplysningspligt om sten- og jorddiger

(digebekendtgørelsens § 8)

Kommunalbestyrelsen skal på forespørgsel oplyse offentlige myndigheder, berørte ejere, brugere m.v. om, hvorvidt et bestemt indgreb eller et bestemt dige er omfattet af beskyttelsesordningen.

Lodsejerne har som hidtil mulighed for at benytte den forespørgselsordning, der er ført videre i § 8 i digebekendtgørelsen. Hensigten med ordningen er i tvivlstilfælde at sikre at f.eks. den enkelte ejer kan få en afklaring af, om en påtænkt ændring af tilstanden af et dige kræver dispensation.

13. Nyttig viden og inspiration

Værn om diger og hegn. Landskaber i Midtjylland. Det regionale faglige kulturmiljøråd i Viborg amt 2006.

De fynske diger og hegn og kulturmiljøet. Kulturmiljøråd Fyn 2005.

Hanne Christensen: Diger og hegn – elementer i kulturlandskabet, i Sønderjysk Månedsskrift nr. 10, 1998, s. 264-270.

Anders Myrtue: Historiens lange linjer, i Fynske Minder 1995, s. 42-53.

Planter og dyr på sten- og jorddiger, Skov- og Naturstyrelsen 1994.

Sten- og jorddiger på Bornholm – en vurdering af de kultur- og naturhistoriske bevaringsinteresser, Bornholms Amtsråd 1992.

Jesper Laursen: Tangdigerne i Ebeltoft, Ebeltoft Museum, Århus Amtskommune og Skov- og Naturstyrelsen 1990.

E. Haurberg og H. Nielsen: Om karplanter og anden vegetation på jord- og stendiger med henblik på kortlægning, spredningskorridorer og specielle arter, Hovedstadsrådet 1989-1990.

Peder Agger: Træer, buske, græsser og urter i danske hegn og markskel, DMU – OIKOS seminar 1989, s. 23-36.

Sten- og jorddiger i hovedstadsregionen, Planlægningsrapport nr. 55, Hovedstadsrådet 1989.

Eiler Worsøe: Historiske driftsformer som relikter i det danske landskab. I Fortidsminder og kulturhistorie, Antikvariske studier 9, Skov- og Naturstyrelsen 1988, s. 65-78.

Per Grau Møller: Udskiftningens landskab. I Fortidsminder og kulturhistorie, Antikvariske studier 9, Skov- og Naturstyrelsen 1988, s. 80-97.

Stendigeregistrering i Odsherred 1986, Lokalhistorisk Selskab, Odsherredsskolen, Vig.

Erland Porsmose og Niels Hørlück Jessen: Stengærder – enemærkets hegningsmiddel, Fortidsminder 1985, Antikvariske studier 7, Fredningsstyrelsen 1985, s. 108-131.

Benny Boysen: Diger uden beskyttelse, et truet historisk og biologisk landskabelement, FRAM, Fra Ringkøbing Amts Museer 1984.

Høj haleføring ved Kragehøj i Vorning, Midtjylland. Et typisk eksempel på et digelandskab.

Foto: Jette Bang
Kulturarvstyrelsen.

Bilag

Bilag 1
Eksempler på udskiftningsformer

Bilag 2
Eksempler på inddragelse eller udtagning ved
en konkret udpegning,
jf. digebekendtgørelsen § 2.

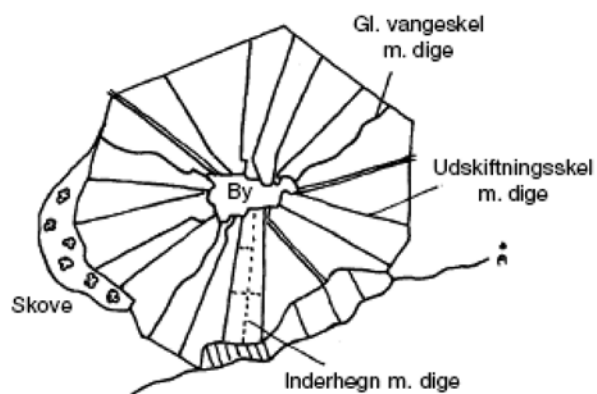
Bilag 3
Bekendtgørelse om beskyttede sten- og jord-
diger og lignende
(Bekg. nr. 1511 af 14. december 2006).

Bilag 4
Museumslovens kapital 8 a.

Bilag 1.

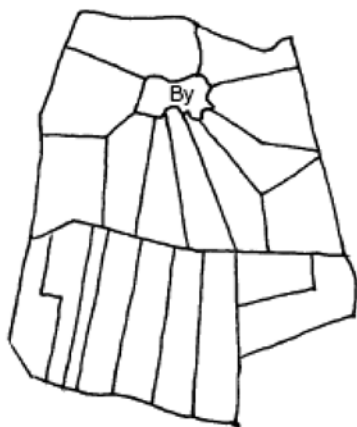
Eksempler på udskiftningsformer

Stjerneudskiftning

Blokudskiftning

Kombineret stjerne- og blokudskiftning

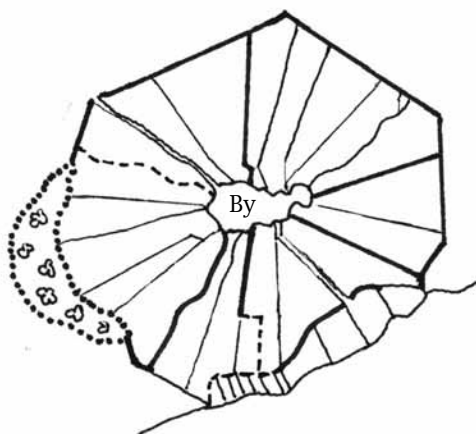
Kompliceret blokudskiftning

Bilag 2.

Eksempler på inddragelse eller udtagning ved en konkret udpegning (digebekendtgørelsen § 2).

EKSEMPEL 1

Landsby med *velbevaret udskiftningsstruktur*

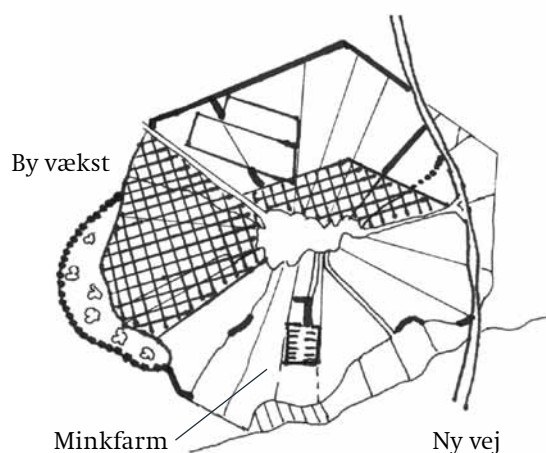
Signaturforklaring:

1. Diger beskyttet efter bek. § 1:
..... stendiger
— andre diger
2. Diger bevaret i marken,
- - - ikke omfattet af § 1

Diger vist med sign. 1 og 2 medtages, dvs. diger med sign. 2 inddrages også under beskyttelsen.

EKSEMPEL 2

Landsby med *fragmentarisk bevaret udskiftningsstruktur* uden biologisk og landskabelig betydning.

Signaturforklaring:

(som i eksempel 1)

Digefragmenterne med sign. 1 udtages, kun ejerlavsdiget forbliver under beskyttelsen. Fragmenterne med sign. 2 inddrages ikke.

Bilag 3.

Bekendtgørelse om beskyttede sten- og jorddiger og lignende ¹⁾

(digebekendtgørelsen – Bekg. nr. 1511 af 14. december 2006):

I medfør af §§ 29 b - 29 d, § 29 l, stk. 2, § 29 v, stk. 5, og § 38 i museumsloven jf. lovbekendtgørelse nr. 1505 af 14. december 2006 fastsættes:

Kapitel 1

Beskyttelsesordningen

§ 1. Bestemmelsen i museumslovens § 29 a, stk. 1, omfatter:

- 1) stendiger,
- 2) andre diger, der ejes af offentlige myndigheder,
- 3) andre diger, der ligger på eller afgrænser naturtyper, der er beskyttede efter naturbeskyttelseslovens § 3, og
- 4) andre diger, der er angivet på kortbladet for det pågældende område i Kort- og Matrikelstyrelsens kortværk Danmark (1:25.000) i den seneste reviderede udgave forud for den 1. juli 1992.

Stk. 2. Bestemmelsen i lovens § 29 a, stk. 1, gælder dog ikke for:

- 1) diger eller dele af diger, der ligger i byzone eller sommerhusområde, medmindre diget afgrænser et byzone- eller sommerhusareal fra landzone,
- 2) diger omkring kirkegårde, der er omfattet af lovgivningen om Folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde,
- 3) havediger,
- 4) diger langs vandløb, der alene har til formål at sikre lavtliggende arealer mod oversvømmelse,
- 5) diger, der alene tjener kystbeskyttelsesformål, og

6) diger, der alene tjener til beskyttelse mod sand- eller snefygning.

Stk. 3. Stk. 2, nr. 3, omfatter ikke ældre diger langs landsbygader, som samtidig afgrænser haver mod gaden, samt ældre diger, som afgrænser herregårdsparker og præstegårdshaver,

Stk. 4. § 1, stk. 1, finder ikke anvendelse på diger inden for kommunen, som er omfattet af en beslutning efter § 2 om en konkret udpegning af diger omfattet af lovens § 29 a, stk. 1.

§ 2. Såfremt kommunalbestyrelsen ønsker at foretage en konkret udpegning af diger omfattet af museumslovens 29 a, stk. 1, kan kommunalbestyrelsen beslutte en sådan udpegning på grundlag af en samlet vurdering af alle diger inden for hele kommunen, jf. dog § 4, stk. 3.

Stk. 2. Som led i kommunalbestyrelsens beslutning efter stk. 1 kan kommunalbestyrelsen beslutte:

- 1) at omfatte andre diger eller dele af diger end de i § 1 nævnte af beskyttelsen, når diget har væsentlig kulturhistorisk, biologisk eller landskabelig værdi, og
- 2) at udtage diger eller dele af diger, der er nævnt i § 1 af beskyttelsen, når diget har ringe kulturhistorisk, biologisk og landskabelig værdi.

Stk. 3. Kommunalbestyrelsens beslutning efter stk. 1 kan ikke omfatte diger eller dele af diger, der ligger i byzone eller sommerhusområde, medmindre diget afgrænser et byzone- eller sommerhusareal fra landzone. Kommunalbestyrelsens beslutning kan heller ikke omfatte de i § 1, stk. 2, nr. 2-6, nævnte diger.

Stk. 4. Beslutning efter stk. 1 skal omfatte hele kommunen.

Stk. 5. Beslutning efter stk. 1 træffes efter reglerne i §§ 3-5.

§ 3. Før en beslutning efter § 2 kan træffes, skal kommunalbestyrelsen offentliggøre, at der foreligger et forslag til beslutning og fastsætte en frist på mindst 8 uger til fremsættelse af indsigelser.

¹⁾ Bekendtgørelsen indeholder bestemmelser, der gennemfører dele af Rådets direktiv nr. 79/409/EØF af 2. april 1979 om beskyttelse af vilde fugle (EF-fuglebeskyttelsesdirektivet) (EF-Tidende 1979 nr. L 103, side 1), som senest ændret ved Rådets forordning (EF) nr. 807/2003 af 14. april 2003 (EU-Tidende 2003 nr. L 122, side 36), og dele af Rådets direktiv 92/43/EØF af 21. maj 1992 om bevaring af naturtyper samt vilde dyr og planter (EF-habitatdirektivet) (EF-Tidende 1992 nr. L 206, side 7), som senest ændret ved Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) nr. 1882/2003 af 29. september 2003 (EU-Tidende 2003 nr. L 284, side 1).

Stk. 2. Ved offentliggørelsen, der skal ske i de stedlige blade, skal der oplyses om:

- 1) hvor i kommunen forslaget er fremlagt til gennemlæsning,
- 2) hvor forslaget kan rekvireres, eventuelt mod betaling, og
- 3) indsigelsesfristen.

Stk. 3. Forslaget skal indeholde:

- 1) oplysning om at hele kommunen omfattes af forslaget,
- 2) kort i måleforhold 1: 25.000, hvor alle diger inden for kommunen, der foreslås omfattet af beskyttelsen efter museumslovens § 29 a, stk. 1, er indtegnet,
- 3) en angivelse af de diger, der efter § 2, stk. 2, nr. 1, foreslås inddraget under beskyttelsen,
- 4) en angivelse af de diger, der efter § 2, stk. 2, nr. 2, foreslås udtaget af beskyttelsen,
- 5) en kort begrundelse for forslaget og
- 6) en redegørelse for retsvirkningen ved forslagets gennemførelse.

Stk. 4. Selve forslaget med oplysning om indsigelsesfristen skal sendes til:

- 1) de lodsejere på hvis ejendom, der findes et dige eller dele heraf, som foreslås inddraget under eller udtaget af beskyttelsen,
- 2) det lokale kulturmiljøråd, hvis et sådant er nedsat,
- 3) lokale kulturhistoriske museer,
- 4) de foreninger og organisationer, der har anmodet kommunalbestyrelsen om underretning om forslag efter stk. 1 eller som efter reglerne i § 9, stk. 3, er berettiget til at modtage skriftlig underretning om afgørelser om lovens § 29 a, stk. 1,
- 5) Kulturarvsstyrelsen,
- 6) berørte nabokommuner og
- 7) Skov- og Naturstyrelsen samt andre offentlige myndigheder, som må antages at have interesse i forslaget.

Stk. 5. Selve kortmaterialet i forslaget, jf. stk. 3 skal ikke nødvendigvis medsendes til de lods ejere, som er nævnt i stk. 4, nr. 1. Hvis kortmaterialet ikke medsendes til lodsejeren, skal denne dog have oplyst hvor kortmaterialet er offentligt tilgængeligt.

§ 4. Når indsigelsesfristen efter § 3 er udløbet, træffer kommunalbestyrelsen beslutning. Hvis der er foretaget så omfattende ændringer til

forslaget, at der reelt foreligger et nyt forslag, skal dette offentliggøres efter reglerne i § 3. Ved omfattende ændringer forstås inddragelse af nye diger eller dele af diger og udtagelse af diger eller dele af diger, der er omfattet af § 1, medmindre der er tale om tekniske korrektioner eller ændringer, som må betragtes som ubetydelige.

Stk. 2. Kommunalbestyrelsen sender sin beslutning om udpegede diger efter § 2 til Kulturarvsstyrelsen ledsaget af de bemærkninger, som er fremkommet under den offentlige fremlæggelse, og kommunalbestyrelsens kommentarer hertil.

Stk. 3. Kommunalbestyrelsens beslutning efter § 2 er godkendt, medmindre Kulturarvsstyrelsen senest 8 uger efter modtagelsen fremsætter skriftlig indsigelse over for kommunalbestyrelsen. Hvis Kulturarvsstyrelsen fremsætter skriftlig indsigelse, kan kommunalbestyrelsens beslutning først få retsvirkning, når der er opnået enighed mellem de to parter.

§ 5. Når kommunalbestyrelsens beslutning efter § 2 er godkendt efter § 4, stk. 3, er beslutningen endelig og træder dermed i stedet for reglerne i § 1, stk. 1.

Stk. 2. Beslutningen skal offentliggøres i stedlige blade og tilsendes de i § 3, stk. 4, nævnte personer og myndigheder m.fl. Ejere af diger skal informeres om, hvilke diger eller dele af diger på deres ejendom, som herefter er omfattet af beskyttelsen efter lovens § 29 a, stk. 1. Er der i forbindelse med Kulturarvsstyrelsens godkendelse af udpegningen foretaget så omfattende ændringer, at der reelt foreligger en ny beslutning, jf. § 4, stk. 1, skal denne dog offentliggøres m.v. efter reglerne i § 3.

Stk. 3. Når ejeren af diget har modtaget den skriftlige underretning efter stk. 2, må der ikke foretages ændring i tilstanden af de diger og dele af diger, der er omfattede af beslutning om beskyttelse. Indtil da gælder reglerne i § 1, stk. 1.

§ 6. Kommunalbestyrelsens endelige beslutning, jf. § 5, stk. 1, kan påklages efter de almindelige klageregler i museumslovens kapitel 8 a.

Stk. 2. Kulturarvsstyrelsens indsigelse efter § 4, stk. 3, kan ikke påklages til anden administrativ myndighed.

§ 7. Administration af dispensationsbestem- melsen i museumslovens § 29 j, stk. 2, skal respektere artikel 6, 12, 13 og 16 i Rådets direktiv 92/43/EØF af 21. maj 1992 med senere ændringer (habitatdirektivet) som beskrevet i Miljøministeriets bekendtgørelse om ud- pegning og administration af internationale naturbeskyttelsesområder samt beskyttelse af visse arter.

Oplysning om beskyttelsesordningen

§ 8. Kommunalbestyrelsen giver efter anmod- ning fra offentlige myndigheder, berørte ejere, brugere m.v. oplysning om, hvorvidt en bestemt foranstaltning eller et bestemt dige er omfattet af beskyttelsesordningen.

Kapitel 2

Underretning og offentliggørelse

§ 9. Kommunalbestyrelsen skal skriftligt med- dele afgørelser om museumslovens § 29 a, stk. 1, til:

- 1) adressaten for afgørelsen,
- 2) ejeren af den ejendom, som afgørelsen vedrører,
- 3) Kulturarvsstyrelsen og
- 4) offentlige myndigheder, der må antages at have interesse i sagen.

Stk. 2. Alle afgørelser om lovens § 29 a, stk. 1, der indebærer en fravigelse af beskyttelsen efter artikel 12, stk. 1, litra d, og artikel 13 i habitatdirektivet, skal meddeles Skov- og Naturstyrelsen.

Stk. 3. De i stk. 1 nævnte afgørelser skal endvi- dere meddeles skriftligt til følgende forenin- ger og organisationer, såfremt de har anmodet kommunalbestyrelsen herom:

- 1) lokale foreninger og organisationer, som har en væsentlig interesse i afgørelsen,
- 2) landsdækkende foreninger og organisa- tioner, hvis hovedformål er beskyttelse af natur og miljø, og
- 3) landsdækkende foreninger og organisa- tioner, som efter deres formål varetager væsentlige rekreative interesser, når afgø- relsen berører sådanne interesser.

Stk. 4. Kommunalbestyrelsens underretning om dispensationer fra bestemmelserne i

lovens § 29 a, stk. 1, skal indeholde oplysning om, at dispensationer ikke må udnyttes, før klagefristen er udløbet, og at rettidig klage har opsættende virkning for den påklagede afgørelse, medmindre klagemyndigheden bestemmer andet, jf. lovens § 29 v, stk. 3.

Stk. 5. Kommunalbestyrelsen giver den, som har fået en dispensation, underretning om en indgivet klage og om klagens opsættende virkning.

§ 10. Kommunalbestyrelsen skal offentliggøre dispensationer fra bestemmelserne i muse- umslovens § 29 a, stk. 1, hvis afgørelserne anses for at være af større betydning eller af almindelig offentlig interesse. Kommunalbe- styrelsen skal endvidere offentliggøre andre sådanne afgørelser, når disse ikke er af under- ordnet betydning, og når de må anses for at have interesse for andre klageberettigede end dem, som er underrettet efter reglerne i § 9, stk. 1 og 3.

Stk. 2. Offentliggørelse sker ved bekendtgørel- se i stedlige blade efter kommunalbestyrelsens nærmere bestemmelse.

Stk. 3. Bekendtgørelsen skal indeholde oplys- ning om:

- 1) hovedindholdet af afgørelsen,
- 2) hvilke ejendomme eller dele af ejendom- me, der er omfattet af afgørelsen,
- 3) det eller de steder, hvor afgørelsen er frem- lagt, og
- 4) klageadgang.

Stk. 4. Kommunalbestyrelsen skal offentliggø- re klagemyndighedens afgørelse i en klagesag efter klagemyndighedens nærmere bestem- melse.

Kapitel 3

Ikrafttræden m.v.

§ 11. Bekendtgørelsen træder i kraft den 1. januar 2007.

Stk. 2. Samtidig ophæves bekendtgørelse nr. 1029 af 21. oktober 2004 om beskyttede sten- og jorddiger og lignende.

Bilag 4.

Museumslovens kapital 8 a.

(museumsloven – Lovbekendtgørelse nr. 1505 af 14. december 2006, uddrag):

Kapitel 8 a

Bevaring af sten- og jorddiger og fortidsminder

Sten- og jorddiger

§ 29 a. Der må ikke foretages ændring i tilstanden af sten- og jorddiger og lignende.

Stk. 2. For sten- og jorddiger og lignende, der er beskyttet som fortidsminder, gælder alene reglerne om fortidsminder, jf. §§ 29 e og 29 f.

§ 29 b. Kulturministeren kan fastsætte regler om, at bestemmelserne i § 29 a, stk. 1, ikke skal gælde for nærmere angivne kategorier af sten- og jorddiger og lignende.

Stk. 2. Kulturministeren kan fastsætte regler om, at § 29 a ikke skal gælde for diger, høfder, bølgebrydere og andre anlæg, som kræver tilslutning i henhold til lov om kystbeskyttelse.

§ 29 c. Kulturministeren kan fastsætte regler, som beskriver og afgrænser sten- og jorddiger, der er nævnt i § 29 a, stk. 1.

§ 29 d. Kulturministeren kan fastsætte regler om registrering af de sten- og jorddiger, der er nævnt i § 29 a, stk. 1.

Fortidsminder

§ 29 e. Der må ikke foretages ændring i tilstanden af fortidsminder. Der må heller ikke foretages udstykning, matrikulering eller arealoverførsel, der fastlægger skel gennem fortidsminder.

Stk. 2. De typer af fortidsminder, der er omfattet af beskyttelsen efter stk. 1, er optaget i bilaget til loven.

Stk. 3. I bilaget til loven er fastsat, at visse typer af fortidsminder kun er omfattet af

forbuddet i stk. 1, når ejeren har modtaget en meddelelse fra kulturministeren om deres tilstedeværelse. For fortidsminder under terræn eller under bygninger kan kulturministeren i forbindelse med meddelelsen bestemme, at beskyttelsen efter stk. 1 udstrækkes til ejendomsområdet.

Stk. 4. Kulturministeren oplyser på begæring, hvilke beskyttede fortidsminder der findes på en ejendom, og hvilken udstrækning de har.

Stk. 5. Kulturministeren kan lade en meddelelse efter stk. 3 om tilstedeværelsen af et fortidsminde tinglyse på ejendommen.

§ 29 f. På fortidsminder og inden for en afstand af 2 m fra dem må der ikke foretages jordbehandling, gødes eller plantes. Der må heller ikke anvendes metaldetektor.

§ 29 g. Der må ikke foretages ændringer i tilstanden af fortidsminder på havbunden, hvis de befinder sig i territorialfarvandet eller på kontinentalsoklen, dog ikke ud over 24 sømil fra de basislinjer, hvorfra bredden af det ydre territorialfarvand måles.

Stk. 2. Der må ikke foretages ændringer i tilstanden af vrage af skibe eller skibsladninger, der må antages at være gået tabt for mere end 100 år siden, hvis de befinder sig i de områder, der er nævnt i stk. 1, i vandløb eller i søer.

Stk. 3. Kulturministeren kan bestemme, at vrage af skibe eller andre fartøjer, der er gået tabt for mindre end 100 år siden, skal være omfattet af bestemmelsen i stk. 2.

Stk. 4. Kulturministeren kan i forbindelse med et anlægsarbejde eller en aktivitet på havbunden stille krav om, at den ansvarlige for anlægsarbejdet eller aktiviteten udfører en marinarkæologisk forundersøgelse.

§ 29 h. Findes der under et anlægsarbejde eller en aktivitet på havbunden spor af fortidsminder eller vrage omfattet af § 29 g, stk. 1 og 2, skal fundet anmeldes til kulturministeren efter reglerne i § 28, og arbejdet skal standses. *Stk. 2.* Kulturministeren beslutter inden 4 uger fra anmeldelsen, om arbejdet kan fortsætte, eller om det skal være indstillet, indtil der er foretaget en marinarkæologisk undersøgelse. En marinarkæologisk undersøgelse skal gennemføres hurtigst muligt. Der kan fastsæt-

tes vilkår for genoptagelsen af arbejdet.

Stk. 3. Udgiften til undersøgelser og eventuel sikring af det påtrufne fortidsminde eller vrag afholdes af den ansvarlige for anlægsarbejdet eller aktiviteten.

Pleje af fortidsminder og sten- og jorddiger

§ 29 i. Kommuner, som ejer diger, der omfattes af bestemmelsen i § 29 a, stk. 1, og fortidsminder, der omfattes af bestemmelserne i §§ 29 e og 29 f, skal pleje disse.

Stk. 2. Kulturministeren kan fastsætte regler om pleje af fortidsminder.

Dispensation m.v.

§ 29 j. Kulturministeren kan i særlige tilfælde gøre undtagelse fra bestemmelserne i § 29 e, stk. 1, § 29 f og § 29 g, stk. 1 og 2. Ved meddelelse af dispensation fra § 29 e, stk. 1, kan der stilles vilkår, herunder om, at der for ansøgerens regning skal udføres en arkæologisk undersøgelse. Ved meddelelse af dispensation fra § 29 g, stk. 1 eller 2, kan der stilles vilkår, herunder om, at der for ansøgerens regning skal udføres en marinarkæologisk undersøgelse.

Stk. 2. Kommunalbestyrelsen kan i særlige tilfælde gøre undtagelse fra bestemmelsen i § 29 a, stk. 1.

§ 29 k. Betingelser, der knyttes til en tilladelse, er bindende for ejere og indehavere af andre rettigheder over ejendommen uden hensyn til, hvornår retten er stiftet. Myndigheden lader på ansøgerens bekostning betingelser af varig interesse tinglyse på den pågældende ejendom.

Stk. 2. En tilladelse bortfalder, hvis den ikke er udnyttet inden 3 år efter, at den er meddelt, eller ikke har været udnyttet i 3 på hinanden følgende år.

Andre administrative bestemmelser

§ 29 l. Kulturministeren kan beslutte at overtage kommunalbestyrelsens beføjelser efter dette kapitel i sager, der berører andre myndigheders lovbestemte opgaver eller har større betydning.

Stk. 2. Kulturministeren kan fastsætte regler om kommunalbestyrelsens administration af § 29 j, stk. 2.

§ 29 m. Kulturministeren kan pålægge kommunalbestyrelsen at tilvejebringe oplysninger, herunder kortmateriale, til brug for vurdering af forhold, der er omfattet af dette kapitel. Oplysningerne kan forlanges afgivet i en bestemt form.

Internationale forpligtelser

§ 29 n. Kulturministeren kan fastsætte regler, der er nødvendige for anvendelsen her i landet af Det Europæiske Fællesskabs forordninger vedrørende forhold, der er omfattet af dette kapitel.

Tilsyn

§ 29 o. Kulturministeren påser overholdelsen af bestemmelserne i dette kapitel og af de regler, der er udstedt i medfør af bestemmelserne.

Stk. 2. Kulturministeren kan bestemme, at tilsynet udøves af en anden myndighed.

Stk. 3. Kulturministeren påser, at påbud og forbud efter dette kapitel efterkommes, og at vilkår, der er fastsat i tilladelser, overholdes.

Stk. 4. Kulturministeren skal foranledige et ulovligt forhold lovliggjort, medmindre forholdet har underordnet betydning.

Stk. 5. Kulturministeren kan fastsætte regler for udøvelsen af tilsynsvirksomheden.

§ 29 p. Det påhviler den til enhver tid værende ejer eller bruger af en ejendom at berigtige et ulovligt forhold.

Stk. 2. Tilsynsmyndigheden, jf. § 29 o, kan for ejerens regning lade et påbud om at berigtige et ulovligt forhold tinglyse på ejendommen. Når forholdet er berigtiget, skal myndigheden lade påbuddet aflyse fra tingbogen.

Stk. 3. Når et ved dom meddelt påbud om at berigtige et ulovligt forhold ikke efterkommes rettidigt og inddrivelse af tvangsbøder ikke kan antages at føre til, at påbuddet efterkommes, kan tilsynsmyndigheden foretage det nødvendige til forholdets berigtigelse på den forpligtedes regning.

Stk. 4. Såfremt et ulovligt forhold frembyder fare for opretholdelsen af tilstanden af sten- og jorddiger og lignende og af fortidsminder, der er beskyttet i medfør af dette kapitel, og et påbud om at berigtige forholdet ikke efterkommes rettidigt, kan tilsynsmyndigheden umiddelbart lade det nødvendige arbejde udføre på den forpligtedes regning. Politiet yder nødvendig bistand hertil.

§ 29 q. Kulturministeren kan lade fortidsminder istandsætte, hvis det ikke medfører udgift for ejeren og brugeren af ejendommen, jf. dog stk. 2 og 3.

Stk. 2. Beskadiges, ændres eller flyttes et fortidsminde, kan kulturministeren påbyde ejeren og brugeren at genoprette den hidtidige tilstand samt at foretage foranstaltninger, der er nødvendige for at hindre nye beskadigelser. Såfremt et påbud ikke efterkommes rettidigt, kan kulturministeren umiddelbart lade arbejdet udføre på den forpligtedes regning.

Stk. 3. Finder kulturministeren, at en genopretning efter stk. 2 ikke kan udføres forsvarligt af ejer eller bruger, kan ministeren foretage genopretning for ejerens eller brugerens regning.

Stk. 4. Reglerne i stk. 2 og 3 kan ikke anvendes, hvis ejer og bruger godtgør, at beskadigelsen ikke skyldes fejl eller forsømmelse hos dem.

§ 29 r. Myndighederne efter dette kapitel eller personer, der af disse myndigheder er bemyndiget hertil, har uden retskendelse adgang til offentlige og private ejendomme for at udøve de beføjelser, der er tillagt dem i medfør af dette kapitel, herunder for at foretage undersøgelser af betydning for dette kapitel. Tilsvarende gælder lokaliteter, der helt eller delvis benyttes erhvervmæssigt. Legitimation skal forevises efter anmodning.

Stk. 2. Politiet yder nødvendig bistand til at udnytte adgangsretten efter stk. 1.

§ 29 s. (Ophævet).

Klage

§ 29 t. Kommunalbestyrelsens afgørelser efter dette kapitel eller de regler, der udstedes efter

dette kapitel, kan påklages til Naturklagenævnet efter bestemmelserne i dette kapitel.

Stk. 2. Kulturministerens afgørelser efter § 29 h, stk. 2, og § 29 q, stk. 2, 1. pkt., kan påklages til Naturklagenævnet efter bestemmelserne i dette kapitel. Tilsvarende kan afgørelser efter § 29 j, stk. 1, påklages til Naturklagenævnet, for så vidt angår dispensationer fra bestemmelserne i § 29 e, stk. 1, 1. pkt., og § 29 g, stk. 1 og 2, bortset fra tilladelser til arkæologiske undersøgelser af fortidsminder og historiske skibsvrag. Andre afgørelser efter dette kapitel kan ikke påklages til anden administrativ myndighed.

Stk. 3. Kulturministeren kan fastsætte bestemmelser om klage over afgørelser truffet af ministeren efter regler udstedt i medfør af dette kapitel. Kulturministeren kan bestemme, at sådanne afgørelser kan påklages til Naturklagenævnet, eller at sådanne afgørelser ikke kan påklages til anden administrativ myndighed.

§ 29 u. Klageberettiget er

- 1) adressaten for afgørelsen,
- 2) ejeren af den ejendom, som afgørelsen vedrører,
- 3) offentlige myndigheder,
- 4) lokale foreninger og organisationer, som har væsentlig interesse i afgørelsen,
- 5) landsdækkende foreninger og organisationer, hvis hovedformål er beskyttelse af natur og miljø og
- 6) landsdækkende foreninger og organisationer, som efter deres formål varetager væsentlige rekreative interesser, når afgørelsen berører sådanne interesser.

Stk. 2. Ved klage efter stk. 1, nr. 5, kan Naturklagenævnet kræve, at foreningerne eller organisationerne dokumenterer deres klageberettigelse ved indsendelse af vedtægter eller på anden måde.

§ 29 v. Klagefristen er 4 uger fra den dag, afgørelsen er meddelt. Er afgørelsen offentligt bekendtgjort, regnes klagefristen dog altid fra bekendtgørelsen. Hvis klagefristen udløber på en lørdag eller helligdag, forlænges fristen dog til den følgende hverdag.

Stk. 2. Klage indgives skriftligt til den myndighed, der har truffet afgørelsen. Myndigheden videresender klagen til Naturklagenævnet

ledsaget af den påklagede afgørelse og det materiale, der er indgået i sagens bedømmelse.

Stk. 3. Tilladelser må ikke udnyttes, før klagefristen er udløbet. Rettidig klage har opsættende virkning for den påklagede afgørelse, medmindre klagemyndigheden bestemmer andet.

Stk. 4. Myndigheden giver meddelelse om afgørelse efter dette kapitel eller de regler, der udstedes efter dette kapitel, til klageberettigede.

Stk. 5. Kulturministeren kan fastsætte nærmere regler om underretning af de klageberettigede.

Søgsmål

§ 29 x. Søgsmål til prøvelse af afgørelser efter dette kapitel eller de regler, der udstedes efter dette kapitel, skal være anlagt inden 6 måneder efter, at afgørelsen er meddelt den pågældende. Er afgørelsen offentligt bekendtgjort, regnes fristen dog altid fra bekendtgørelsen.

Har du brug for mere viden ?

Andre vejledninger om forvaltning af
fredede fortidsminder og sten- og jorddiger

KULTURARVSSTYRELSEN

H.C. ANDERSENS BOULEVARD 2
1553 KØBENHAVN V
TELEFON 3374 5100
WWW.KULTURARV.DK

KULTURARVSSTYRELSEN

H.C. ANDERSENS BOULEVARD 2
1553 KØBENHAVN V
TELEFON 3374 5100
WWW.KULTURARV.DK